

De democratie invoeren • 1

Directe democratie, een inleiding

Dit is een publicatie van Democratie.Nu
U kan ons contacteren
via www.democratie.nu,
op het e-mailadres secretariaat@democratie.nu,
of via skype 'democratie.nu'

Voor briefwisseling
Democratie.Nu vzw
Zavelstraat 22
B-3212 Pellenberg

© 2006 Democratie.Nu vzw

Deze artikels zijn in de eerste plaats bedoeld om gelezen te worden. Indien u ze op andere plaatsen of op andere manieren wil verspreiden, neem dan gerust contact op met ons. We geven u bijna automatisch toestemming maar u dient ons wel eerst op de hoogte te brengen.

De democratie invoeren. Bundel I.

Democratie, een inleiding	4
Interview met Jos Verhulst	5
3 stappen en 7 modaliteiten	6
Eerlijke referenda	10
Van democratie is geen sprake ...	12
Enkele eigenaardigheden van de Zwitserse Directe Democratie	18
Argumenten tegen Democratie	24
Economie, democratie en het geluk	30
Referenda en de wil van de burgers	35
Democratie smaakt naar meer	41

Democratie.Nu is een onafhankelijke en politiek ongebonden burgerbeweging die ijvert voor de invoering van het Bindend Referendum Op Volksinitiatief (BROV).

Democratie, een inleiding

Michaël Bauwens

Voor u ligt de artikelenbundel ‘Democratie, een inleiding’. Het is de eerste van een langere reeks bundels die we zullen uitgeven om de enorme hoeveelheid teksten en artikels die we in de loop der jaren geproduceerd hebben beter toegankelijk te maken. De bundels zullen thematisch samengesteld worden, met uitzondering van de huidige bundel die een ‘inleiding’ vormt.

Naast politieke machtsargumenten bestaan er immers nog steeds heel wat diepgewortelde, vaak oprechte, maar onjuiste bezwaren tegen de invoering van democratie. Om democratie politiek mogelijk te maken moet er dus eerst een intellectuele strijd plaatsvinden om het democratisch gedachtegoed te verspreiden. Die strijd kan je niet leveren met flyers en folders, en nog minder in politieke debatten. Enkel in ruimere publicaties, of beter nog, in persoonlijke gesprekken, is er de ruimte om grondig op die argumenten in te gaan. We hopen oprecht dat deze bundel daar alvast een bijdrage kan leveren.

De invoering van democratie is immers hard nodig. In een tijd waarin het vertrouwen in de overheid in het algemeen, en in de politieke partijen in het bijzonder, zeer laag is, kunnen we niet op dezelfde manier verder. Als er ooit al periodes zijn geweest waarin de samenleving niét geconfronteerd werd met grote uitdagingen dan leven we er op dit moment in ieder geval niet in.

Los van de vraag welk inhoudelijk politiek beleid er al dan niet gevoerd moet worden richt Democratie.Nu, én deze bundel, zich vooral op de vraag binnen welke structuren en volgens welke procedures we die politieke beslissingen zullen, of zouden moeten, nemen. Een discussie over de inrichting van ons politiek bestel – de invoering van referenda, afschaffing van de opkomstplicht, stemgeheim in het parlement – is geen futiel probleem, zagezegd ondergeschikt aan de zaken die van ‘écht’ politiek belang zijn. De manier waarop er aan politiek wordt gedaan verraadt immers de fundamentele machtsverhoudingen en het mens- en wereldbeeld die aan de grondslag liggen van een bepaald politiek bestel, en het is juist binnen dat kader dat er een ‘inhoudelijk beleid’ uitgetekend kan worden.

Eerder dan dat ‘structuur’ ondergeschikt is aan ‘inhoud’ is het in de politiek dus andersom. De spelregels die gelden zijn van doorslaggevende invloed op het soort spel dat er gespeeld wordt, op wie er als winnaar uit de bus zal komen, en wie als verliezer. Het is vanuit dat besef dat Democratie.Nu zich politiek en maatschappelijk engageert. Het is vanuit dat inzicht dat wij al een decennium lang ijveren voor de invoering van de democratie in België en in Europa.

Wij wensen u alvast veel leesplezier.

Interview met Jos Verhulst

Het Vrije Woord

Begin 2005 kwam Jos Verhulst met een uitgebreid interview in 'Het Vrije Woord' op Radio1. Een uitstekende 'algemene inleiding' tot de visie van Democratie.Nu op democratie en de huidige politieke situatie in België.

VW Jos Verhulst is actief binnen WIT, wat staat voor Werkgroep Implementatie Tijdsgeest [het interview dateert van voor de naamsverandering in Democratie.Nu], een eerder vage omschrijving, en een organisatie die ijvert voor de invoering van Directe democratie. En wat is dan directe democratie?

JV “Directe democratie staat voor het invoeren van het principe van volkssoevereiniteit, dat betekent dat de manier van wetproductie zo danig in mekaar moet zitten dat de burgers altijd de gelegenheid hebben om een ongewenste wet weer af te voeren of een gewenste wet die er niet komt dan toch door te voeren. En dat betekent dat burgers moeten in staat zijn om desgewenst indien het nodig blijkt zelf het initiatief te nemen voor wetgevend werk.”

VW Maar in ons parlementair systeem laten we zeggen werken we met vertegenwoordigers, met een onrechtstreekse vertegenwoordiging van de burger, van het volk, is dat dan niet efficiënt of is het eerder om ideologische redenen dat je zegt: daar zijn wij niet zo enthousiast over!

JV “Wel, het systeem dat wij nu kennen, dat dus parlementaire democratie genoemd wordt is strikt genomen geen democratie. Democratie betekent letterlijk dat het volk heerst, dat het volk geen baas boven zich heeft. In tegenstelling tot bijvoorbeeld een theocratie waar God of zijn zagezegde vertegenwoordigers de baas zijn, of een monarchie waar dus een monarch het voor het zeggen heeft. In een democratie zou het volk de hoogste autoriteit moeten zijn en geen heerser boven zich moeten dulden. Maar in een parlementaire democratie is dat ideaal niet verwezenlijkt, daarom is de term parlementaire democratie eigenlijk een beetje een eufemisme. Er zijn ook verschillende politici die de laatste jaren dat op een onbewaakt ogenblik ook letterlijk hebben uitgesproken, wij leven eigenlijk niet in een democratie, wij leven in een Particratie. Dus het zijn eigenlijk in laatste instantie de partijhoofdkwartieren, en eventueel de krachten die daarmee verbonden zijn, die bepalen of een wet er komt of niet. We zien dan ook regelmatig dat er wetten ontstaan die eigenlijk niet gedragen zijn door de meerderheid en ongetwijfeld zijn er ook zaken die door de meerderheid wel worden gedragen maar die dus niet

worden verwerkelijk. Dus strikt genomen leven wij niet in een democratie, leven wij niet in een systeem van volkssoevereiniteit. Wat wij dus willen is dat er een tweede besluitvormingskanaal wordt ingevoerd naast dat indirecte systeem zo danig dat er dus wel een structureel systeem van volkssoevereiniteit ontstaat, dat wil dus zeggen dat dus het volk, de verzameling van de burgers, wel de structurele mogelijkheid heeft om over ieder welbepaald punt, over iedere welbepaalde aangelegenheid zijn wil door te drukken.”

VW Maar dat invoeren betekent ook de Grondwet herzien!

JV “Dat is absoluut zo! Wij kunnen in de besluiten van de Raad van State letterlijk nalezen dat het Referendum in ons land uitgesloten is, niet alleen het beslissende referendum maar volgens de Raad van State zelfs het raadgevende referendum. Dat dus de volksraadpleging uitgesloten is door de Grondwet omdat wij dus niet leven in een systeem van volkssoevereiniteit. Het is de natie die volgens onze Grondwet soeverein is. Men kan zich dan natuurlijk gaan afvragen, wat is de natie? Want natie is op zich een heel abstract begrip. Uiteindelijk moet dat dus geïncorporeerd worden in concrete mensen die dan namens de natie beslissen en als je het concrete spoor volgt dan kom je dus inderdaad terecht bij de politieke elite laat ons zeggen, bij diegenen die dus in de diverse partijen het voor het zeggen hebben. Zij beslissen dus in laatste instantie welke wetten er komen en welke wetten er niet komen. Het is dus eigenlijk niet gerechtvaardigd in strikte zin om te zeggen dat dus België een democratie is. Eigenlijk leven wij in een participatie. Een systeem van volksvertegenwoordiging mag je natuurlijk niet gelijk stellen met een dictatuur, een dictatuur is nog heel wat anders. De burgers hebben natuurlijk wel een globale invloed op de besluitvorming in de zin dat ze dus bepaalde partijen en bepaalde agendapunten naar voor brengen en kunnen promoten, maar die invloed is toch zeer onrechtstreeks, zeer gebrekkig. Eigenlijk komt daar in België ook nog eens het element bij dat wij dus een heel eigenaardige federale structuur hebben. Wat met zich meebrengt dat wij niet eens kunnen stemmen in een aantal gevallen voor partijen die zaken doen die ons zinnen of partijen die zaken doen die ons niet zinnen. Wij zitten namelijk met het probleem dat wij vanuit het standpunt van Vlaanderen bekeken met partijen in Wallonië zitten waar we niet kunnen voor stemmen, maar die wel mee op federaal niveau beslissingen nemen. In die zin leven wij niet alleen niet in een democratie maar in een participatie, maar eigenlijk zelfs nog eens in een kreupele participatie.”

VW Een concreet punt waarop jullie actief zijn is de Grondwet van de Europese Unie. Jullie hebben je ingeschreven in de Europese Referendum Campagne en misschien merkwaardig, die campagne wordt zowel ondersteund door organisaties die kritisch staan tegenover de Europese Unie als door organisaties die er ronduit voor zijn!

JV “Wit spreekt zich absoluut niet uit over het stemgedrag op zich. Wij vragen alleen dat de bevolking wel degelijk moet kunnen stemmen over deze aangelegenheid. Dat dat geen utopie is moge blijken uit het feit dat in verschillende grote Europese landen zoals in Frankrijk en Groot-Brittannië de burgers zich wel zouden mogen uitspreken. Waarom dan niet in België kan men zich afvragen? Het meest gehoorde bezwaar tegen een dergelijk referendum is inderdaad de opmerking dat we hier te doen hebben met een tamelijk ingewikkelde materie waar

men uiteindelijk met ja of neen moet op reageren.”

VW En dat moet zo? Je kunt niet bijvoorbeeld artikel per artikel in het referendum aanbieden?

JV “Dat zou perfect mogelijk zijn. Het is ook zo dat in Zwitserland en ook in verschillende Amerikaanse deelstaten ook is geëxperimenteerd met referenda waar dus meer dan twee antwoorden mogelijk zijn, maar in ieder geval is het zo dat zelfs indien hier met ja of neen moet op geantwoord worden, je dan toch eigenlijk in eenzelfde situatie zit als een parlamentslid die ook met ja of neen, op bijvoorbeeld een programmawet, moet reageren. Een andere vraag is dan, zijn de burgers voldoende geïnformeerd, kunnen ze zich voldoende informeren? Dat is een bezwaar dat men erg vaak hoort en er zou dan toch ergens wel in concreto op gereageerd worden. Er is namelijk over die kwestie, zowel in de Verenigde Staten als in Zwitserland heel wat onderzoek gebeurd. Wat je ziet is dat in de praktijk de kiezer, de burgers, ongeveer hetzelfde doen wat een parlamentslid doet, namelijk de meeste burgers die gebruiken wat men dan in de literatuur short cuts noemt, dat wil zeggen dat ze zich eigenlijk richten op organisaties of instanties, ook personen, die over een bepaalde zaak als autoriteiten worden beschouwd. Wanneer het bijvoorbeeld gaat over een kwestie van werkgelegenheid of tewerkstelling zal zo’n burger zich

Het grote verschil met de onrechtstreekse besluitvorming is natuurlijk dat de burger zelf kan uitmaken aan wie hij desgewenst zijn vertrouwen schenkt.

nogal gemakkelijk op het standpunt van zijn vakbond richten. In andere aangelegenheden zal hij zich dus richten op een andere organisatie waarin hij dus vertrouwen heeft.

Maar het grote verschil met de onrechtstreekse besluitvorming is natuurlijk dat de burger hier zelf kan uitmaken aan wie hij dus desgewenst zijn vertrou-

wen schenkt. Hij kan natuurlijk ook zelf de zaak bestuderen en helemaal zelfstandig tot een oordeel komen. Maar het ligt in elk geval in handen van het individu, en daar gaat het ons om. Wanneer wij onszelf Werkgroep Implementatie Tijdsgeest noemen dan bedoelen wij daar dus eigenlijk mee dat het tijd is dat mensen als individuen worden beschouwd en ook als individuen, weliswaar samen, maar dan toch eigenlijk als individu aan de besluitvorming kunnen deelnemen en dat we niet meer verplicht zijn, om ons ondergeschikt te maken aan een vertegenwoordiger. Wij eisen dus de vrijheid om desgewenst rechtstreeks te kunnen beslissen. Wij denken dat dat een herwaardering is, niet alleen van het individu zelf, maar ook een herwaardering, misschien paradoxaal genoeg, van het parlamentslid. Want onze parlementsleden nu staan op de ladder van het institutioneel vertrouwen eigenlijk helemaal onderaan. Geneesheren, onderwijzers of zo hebben bij de mensen veel meer vertrouwen dan parlementsleden. Dat is eigenlijk paradoxaal in een vertegenwoordigende democratie. Maar hoe komt dat? Dat komt omdat het mandaat waar onze parlementsleden zich op beroepen een afgedwongen mandaat is. Dus de mensen moeten een mandaat geven, een afgedwongen mandaat, een mandaat dat je moet geven is geen authentiek mandaat, berust niet echt op vertrouwen.”

VW Als je zegt, ik wil er nog eventjes op terug komen, die Europese Grondwet, vrees je niet dat als

zo'n complexe materie wordt aangeboden aan de doorsnee bevolking, dat er aan stemmingmakerij gedaan wordt, dat er aan demagogie gedaan wordt, aan populisme?

JV "Dat zal ongetwijfeld gebeuren. Maar de vraag is niet of er aan demagogie of aan populisme gedaan wordt, dat gebeurt namelijk bij vertegenwoordigende verkiezingen ook. De echte vraag is, zal het meer gebeuren bij een referendum dan bij vertegenwoordigende verkiezingen. Ik zie geen enkele reden om dat te geloven, noch een theoretische reden, noch een praktische reden. In het maatschappelijk leven, in de politiek, moet men altijd streven naar het best mogelijke, het volmaakte is natuurlijk niet van deze wereld. De praktijk van directe besluitvorming laat zien dat inderdaad dat soort onzuiverheden binnensluipen. Het geld speelt een zekere rol, maar het geld speelt namelijk bij vertegenwoordigende verkiezingen ook een grote rol. Het gaat niet op om voor vertegenwoordigende besluitvorming andere criteria te hanteren dan voor directe besluitvorming. Directe besluitvorming kan functioneren, een eenvoudige blik naar de praktijk in Zwitserland, het voorbeeld dat het dichtst bij ons zit, laat zien dat het kan."

VW Democratie.Nu en directe democratie, u hoorde Jos Verhulst. Wie meer wil weten over Democratie.Nu, hun standpunten en acties, die kan terecht op www.democratie.nu.

Met toestemming overgenomen van de website van het Humanistisch Verbond.

Europese Referendum Campagne

3 stappen en 7 modaliteiten

Bert Penninckx en Michaël Bauwens

Hoe gaat democratie dan praktisch in zijn werk? Om democratie in een land met tien miljoen mensen te laten werken moeten we gebruik maken van een parlement dat het overgrote deel van de wetten behandelt. Dat parlement heeft echter maar beslissingsbevoegdheid zolang de bevolking niet zelf direct wens te beslissen. Zodra het parlement een bepaalde wet níet of juist wél invoert tegen de wil van de bevolking in kan er een Referendum opgestart worden.

Om te vermijden dat men om de paar weken naar de stembus moet zullen er twee of drie keer per jaar ‘referendumdagen’ worden ingericht waarop alle referenda die zijn ingediend gebundeld worden. Vanzelfsprekend mag er geen opkomstplicht gelden. Wie vindt dat hij niet voldoende afweet van een onderwerp kan altijd beslissen om zijn of haar medeburgers te mandateren door thuis te blijven bij de stemming.

Er bestaan talloze vormen van directe democratie met bijna ontelbaar veel verschillende procedures en modaliteiten. Onderstaand voorstel dekt dan ook enkel de belangrijkste en meest essentiële kenmerken van een direct-democratische procedure.

Stap 1: het burgerwetsvoorstel

Praktisch

Één of meer burgers wensen een wet in te voeren, te veranderen of op te heffen. Ze stellen een wetsvoorstel op. Ze moeten een minimum aantal handtekeningen verzamelen ter ondersteuning van hun voorstel.

Zodra het initiatief 10.000 handtekeningen (op federaal niveau – om een wet tegen te houden die het parlement wil invoeren zijn 5.000 handtekeningen voldoende) van de kiesgerechtigden heeft verzameld, gaat het voorstel naar het parlement. Het parlement is dan verplicht om de indieners van het voorstel te horen, het voorstel te behandelen en het vervolgens te aanvaarden of te verwerpen. De argumentatie die het parlement daarbij ontwikkelt kan een belangrijke bijdrage betekenen tot de maatschappelijke beeldvorming rond het voorstel. Indien het parlement het voorstel aanvaardt, heeft het burgerinitiatief natuurlijk zijn doel bereikt. Indien het parlement het voorstel verwerpt, en het burgerinitiatief is niet overtuigd door de argumentatie van het parlement, dan kan het verder gaan naar de tweede stap. Het parlement kan natuurlijk ook een tegenvoorstel doen dat dan al dan niet aanvaard kan worden door de initiatiefgroep.

Uitleg

Op deze manier kunnen burgers actieve inspraak in het parlement afdwingen zonder dat men meteen naar het referendum moet grijpen. Het parlement

kan op die manier ook representatiever worden omdat burgers ‘hun vertegenwoordigers’ veel beter kunnen controleren. Het parlement kan zo ook ten volle zijn rol spelen als de plaats waar er tijd en ruimte is om maatschappelijke problemen grondig te behandelen. Dit instrument zal ook veel krachtiger zijn dan een loutere petitie of een hoorzitting, omdat het parlement weet dat de burgers altijd het referendum als stook achter de deur hebben.

Stap 2: referendum aanvraag

Praktisch

Indien het burgerwetsvoorstel door het parlement niet aanvaard werd, kunnen de burgers een beslissend referendum afdwingen door 10 keer meer handtekeningen voor hun voorstel te verzamelen. Om een referendum voor het invoeren van een nieuwe wet te bekomen moeten er dus 100.000 handtekeningen verzameld worden, om een wet die door het parlement wordt behandeld tegen te houden zijn er 50.000 handtekeningen nodig.

Uitleg

In een democratie rust de ultieme soevereiniteit bij de volledige verzameling van burgers. Wie denkt dat het representatieve orgaan tegen de wil van de bevolking ingaat moet dus steeds een beroep kunnen doen op het referendum. De handtekeningsdrempel dient als een soort controle om na te gaan of het voorstel wel genoeg leeft bij de bevolking. Het organiseren van een referendum is immers een kostelijke zaak, zowel financieel als door de enorme investering in tijd die de maatschappij levert om het voorstel te bespreken.

Stap 3: bindend referendum

Praktisch

Binnen de zes maanden nadat de vereiste handtekeningen zijn verzameld en neergelegd, moet er een

bindend referendum over het burgerwetsvoorstel worden georganiseerd.

Indien de meerderheid van de kiezers het voorstel aanvaardt, wordt de nieuwe wet ingevoerd. In het andere geval is het voorstel verworpen.

Uitleg

Essentieel is, dat aan het referendum een periode van maatschappelijke beeldvorming voorafgaat. Hierbij moeten de voor- en tegenstanders van het wetsvoorstel op voldoende en gelijkwaardige wijze aan het woord kunnen komen in de media.

Eerlijke referenda

Om van het referendum een constructief en werkbaar instrument te maken moeten ook enkele randvoorwaarden vervuld zijn. Het zijn dikwijls deze ‘details’ die ervoor zorgen of het referendum echt werkbaar is. In heel wat landen waar bovenstaande stappen in een of andere vorm bestaan zijn ze dikwijls onbruikbaar gemaakt doordat de politici slechte modaliteiten invoerden.

1. Het aantal te behalen handtekeningen mag niet te hoog zijn opdat ook gewone burgers een dergelijk initiatief kunnen starten (tussen de 0,1% en 0,2% voor de initiatieffase en 1 à 2 % voor de tweede fase of de referendum aanvraag)

Uitleg

Met de handtekeningendrempel kan het aantal referenda ‘gestuurd’ worden. Een hogere drempel leidt tot minder referenda, een lagere drempel tot meer referenda. Het is perfect mogelijk en zelfs sterk aangeraden om ook de handtekeningendrempel zelf per referendum vast te leggen.

2. De handtekeningenophaling mag niet gebonden zijn aan een bepaalde plaats, en er moet voldoende tijd voor worden voorzien.

Uitleg

De handtekeningenophaling mag bijvoorbeeld niet beperkt blijven tot het stadhuis, of binnen enkele weken klaar moeten zijn. Dat maakt het halen van die drempel onnodig veel zwaarder.

3. Er mag geen uitsluiting zijn van onderwerpen.

Uitleg

De ultieme soevereiniteit ligt bij het volk, er kan geen hogere macht zijn die bepaalde onderwerpen uitsluit van directe stemming door het volk.

4. Voor- en tegenstanders moeten gelijk aan bod kunnen komen in de media, en voorafgaand aan de stemming moet de overheid een informatiebrochure verspreiden.

Uitleg

Een evenwichtig debat voorafgaand aan de stemming is bijzonder belangrijk.

5. Er kunnen geen meerdere referendumcampagnes lopen over een reeds ingediend onderwerp binnen een legislatuurperiode.

Uitleg

Op deze manier probeert men een initiatief vaak te blokkeren omdat de kiezers zo in verwarring geraken.

6. De meerderheid van de uitgebrachte stemmen beslist. Er mogen geen deelnamequorums, geen goedkeuringsquorums, en geen speciale meerderheden gelden.

Uitleg

deelnamequorums en goedkeuringsquorums maken het mogelijk dat een minderheid haar slag thuishaalt tegen een meerderheid door middel van een boycot-actie. Ook bij speciale meerderheden kan een minderheid iets blokkeren tegen de wil van de meerderheid in. Er is principieel geen verantwoording voor zo'n systeem die aan een bepaalde groep burgers meer macht zou geven dan aan een andere groep.

7. De procedures en modaliteiten van het BROV, zowel als alle beslissingen die door een BROV genomen worden, moeten rechtstreeks in de Grondwet worden ingeschreven. Een voorstel vanuit het parlement tot wijziging van de Grondwet kan enkel met een bindend referendum door de bevolking worden goedgekeurd.

Uitleg

op die manier kan de politieke elite niet stiekem een beslissing die per referendum is genomen ongedaan maken, of de werking van het referendum bemoeilijken.

Van democratie is geen sprake ...

Jos Verhulst

De politieke klasse oefent haar ideologische controle uit via de ononderbroken verspreiding van een stel politiek-correcte memes. Het meest centrale element uit dit leugenpakket is de bewering dat wij zouden leven in een Democratie. Dagelijks hoor je politici en krantencommentatoren zeuren over “..onze democratie”. Aansluitend noemen de partijen van het establishment zich dan “..de democratische politieke partijen”.

Het blijft de onvervreembare en eeuwige verdienste van de jonge, toendertijd nog niet gedomesticeerde Verhofstadt, dat hij tijdens de oppositiejaren van de VLD herhaaldelijk hiertegen is ingegaan en de simpele waarheid heeft uitgesproken: wij leven niet in een democratie, doch in een Particratie. Van democratie is in ons land, en ook in onze buurlanden, absoluut geen sprake.

Normaal draait de pers unaniem mee met de memetische leugensmolen der politieke klasse. Wie niet tot de particratie behoort is geen democraat doch (al naargelang de graad van dissidentie) een rechtse populist, een uiterst rechtse demagoog en racist, of kortweg een nazi. De casus Pim Fortuyn is wat dat betreft een recente illustratie.

Doch niets is perfect, en enkele dagen voor de moord op Pim Fortuyn werd, temidden van het gebruikelijke propagandakoor, uit de richting van het NRC-Handelsblad een schrille valse noot vernomen. Op de voorpagina van de krant van 4 mei stond een artikel ‘Democratie is illusoir’. Daarin werd dan weer verwezen naar de maandelijks krantenbijlage ‘Magazine M’, waar een hele reeks Nederlandse hoogleraren politicologie aan het woord komen. Stuk voor stuk schieten ze zonder pardon de stelling af, dat Nederland op één of andere manier een democratie zou wezen.

Hier zijn enkele citaten:

“Onze democratie is flauwekul”
(Daudt, Amsterdam, prof.em.)

“De politiek is in Nederland naar de periferie verdreven. De democratie is er niet meer te herkennen”
(Ankersmit, Groningen).

“In Nederland hebben we een absolute regentenstand die niets te maken heeft met democratie in de directe democratische zin van het woord”

(Frissen, Tilburg)

“De politieke partij is niet meer dan een netwerk van mensen die elkaar kennen en ondersteunen. Van democratie is geen sprake”

(Tromp, Leiden)

“De legitimatie van de Nederlandse democratie is een grootscheepse vorm van zelfbedrog en misleiding”

(de Beus, Amsterdam)

“We maken onszelf wijs dat wat wij democratie noemen, ook als democratie functioneert”

(Braakman, Maastricht)

Stel daar tegenover een representatief citaat van een representatieve politicus:

“Ik roep iedereen in Nederland op nu alleen nog maar uit te zijn op één ding: respect voor elkaar, respect voor het vrije woord, respect voor ieders inzet in onze democratie.”

(Ad Melkert, PvdA, na de verkiezingen van 15 mei 2002)

Eigenlijk is het merkwaardig dat hoogleraren en universitaire onderzoekers zich zo unaniem en duidelijk uitspreken omtrent een waarheid, die wel evident is, maar tegelijk volledig haaks staat op het politiek-correcte canon. Tenslotte staan ook hoogleraren constant bloot aan de druk van de politiek-correcte ideologie. De eensgezindheid waarmee al deze onderzoekers het democratisch karakter van de Nederlandse samenleving afwijzen, is dus zonder meer merkwaardig.

Geen democratie maar een participatie

Indien Nederland geen democratie is, wat is het dan wel? Het antwoord is evident: Nederland is (zoals zijn buurlanden) een participatie. Volgens prof.em. Hans Daudt wordt het land bestuurd door een ‘regentenklasse’. Nederland is geen dictatuur waar willekeur heerst. Er zijn grondrechten, die in grote lijnen worden gerespecteerd. Het zou demagogisch zijn, om een participatie gelijk te stellen met een standaard dictatuur. Maar anderzijds betekent het feit, dat bepaalde grondrechten gelden, nog niet dat we te maken hebben met een democratie. In de woorden van Daudt: “..laten we het niet met kreten optuigen tot iets dat het niet is: een democratie met vertegenwoordigers van het volk”.

Het artikel in Magazine M is ontstaan, doordat journalist Gerard van Westerloo naar aanleiding van Daudt’s verklaringen andere, jongere politiciologen aan diverse universiteiten is gaan opzoeken om hun bevindingen te toetsen aan de stellingen van de emeritus. Geen der ondervraagden was van mening dat men in enige reële zin van een Nederlandse democratie kan spreken. Van Westerloo: “Wie ik daarna ook spreek, iedereen die zijn brood verdient door vakmatig naar ‘de politiek’ te kijken heeft het onbehaaglijke gevoel dat er iets heel essentieels niet klopt en dat er een enorme kloof is ontstaan tussen het idee van de volksvertegenwoordigende democratie en de alledaagse praktijk”.

Wat loopt er mis?

Vanuit het perspectief van de burger bekeken, is het probleem dat zijn stem een slag in het water blijkt. Rechtstreeks beslissen omtrent één of ander wetsvoorstel kan al helemaal niet. Maar zelfs een ‘vertegenwoordiger’ kiezen, die dan wel kan beslissen, valt niet mee.

Het parlement heeft in feite zeer weinig macht. Volgens Gerrit Voerman, directeur van het 'Nederlands Documentatie Centrum Politieke Partijen': "De politiek heeft bewust macht en invloed uit handen gegeven. Het parlement is niet meer dan een stempelmachine geworden". De functies die er wel toe doen, worden niet door de kiezer ingevuld. De doelstellingen (bv. uitgedrukt in een regeringsprogramma) worden ook al niet door de kiezer ingevuld: "Wie of wat kiest een kiezer als hij zijn stem uitbrengt? Geen burgemeester en sinds kort ook geen wethouder meer. Geen commissaris van de koningin, geen minister-president en geen staatshoofd. Zelfs geen gemeenteraads of Kamerleden, want die worden door een sollicitatie-commissie benoemd. Ook geen college- of regeringsprogramma. Bij een vorig regeerakkoord ging het verkiezingsprogramma van de PvdA uit van 8,8 miljard bezuinigen en dat van de VVD van 17,6 miljard het regeerakkoord kwam bij wijze van compromis uit op 18 miljard!" (Daudt).

Niet alleen heeft het parlement de facto weinig macht, de samenstelling ervan wordt ook niet echt door de burgers bepaald. Het zijn de partijhoofdkwartieren, die de lijsten opstellen en dus de eerste keus hebben. Hans Daudt: "Ook in het parlement zitten geen gekozen vertegenwoordigers van het volk meer, maar benoemde mensen". En die partijen vertegenwoordigen geen ledenbestand meer dat er een min of meer uniforme overtuiging op nahield. "Ook ziet niemand de partij meer als de verwoorder van een ideologie, de middelaar tussen een breed aangehangen levensovertuiging en het landsbestuur. Zelfs de meest verstokte socialist, mocht er nog een in leven zijn, ziet de sociaal-democraten van vandaag niet als zijn absolute bloedbroeders. En ook de meest bevlogen liberaal vindt in de bende van Dijkstal niet langer zijn totale heil. Op de aanhang van enkele kleinere partijtjes na zweeft het kiezersvolk heftig, zo heftig dat je er scheel van wordt. Wat blijft er dan van de partijen over? Volgens Bart Tromp, politicoloog: een

uitzendbureau voor leden die een hoge bestuurlijke functie ambiëren".

Gevolg: de keuzemogelijkheden die de burger aangeboden krijgt, komen allerminst in de buurt van wat hij eigenlijk wil of meent. Het is alsof een vegetariër alleen de keuze krijgt tussen schapenbout en gebraden konijn. Gerard van Westerloo vat dit als volgt samen: "Om te beginnen is de burger geen persoon meer met één overkoepelende mening 'ik ben tegen de rooien' of 'ik ben voor de roomsen' (...) Een beetje Nederlander van nu houdt er wel honderd of duizend meningen op na. In elk partijprogramma vindt hij er wel een paar terug. Hij kan best, met de lijst Fortuyn, tegen de nieuwe natuur zijn en met de lijst Rosenmöller voor hogere uitkeringen. Hij kan met de lijst Dijkstal een afkeer delen van de Melkertbanen, maar ondertussen wel, met de lijst Balkenende, het gezin zien als de hoeksteen van de samenleving. Zijn arsenaal aan meningen past niet meer in één en hetzelfde partijprogramma".

Wat blijft er dan van de partijen over? Volgens Bart Tromp, politicoloog: een uitzendbureau voor leden die een hoge bestuurlijke functie ambiëren

De stemmen die de kiezer uitbrengt hebben dus geen echte betekenis meer. Hij kan niet kiezen voor wie hij wil, noch voor wat hij wil, en het effect van zijn stem reikt enkel tot organen die de facto tot machteloosheid zijn veroordeeld. De stem van de burger is een slag in het water. Theoretisch heeft zijn stem invloed, maar in werkelijkheid loopt de weg naar boven toe volledig dood. En van direct wetgevend werk is de burger dus volledig uitgesloten. Niet het volk, doch de politieke klasse beslist.

Wat is de politieke klasse?

Blijft de vraag naar een zo nauwkeurig mogelijke omschrijving van wat dat nu eigenlijk precies is, die politieke klasse. Hans Daudt: “Het verschil met vroeger is hooguit dat de functies niet langer erfelijk en onder de adel verdeeld worden, maar nu ook onder de burgerij. Voor de rest maakt het weinig uit. Nog steeds worden in Nederland geen mensen in functie gekozen, omdat de politieke elite de zaak in eigen hand wil houden”.

Het afstappen van het erfelijkheidsbeginsel heeft als voordeel voor de regentenklasse, dat zij voortdurend kan recrutereren uit de globale bevolking, waardoor meer mensen met de juiste kenmerken kunnen worden aangetrokken, gesocialiseerd en gedomesticiseerd. Daarbij grijpt ongetwijfeld een intense selectie plaats: slechts wie rad van tong is, zich bekwaam de subtiliteiten van de politiekcorrecte nieuwspraak en dito memes weet eigen te maken, wie zich vlot een weg weet te banen doorheen de opeenvolgende niveaus van de partijhiërarchie, fingerspitzengefühl voor de media vertoont, en bereid is om te buigen voor de partijdiscipline, komt aan de top. De anderen glijden weer af, verlaten het politieke bedrijf of blijven hangen in de lagere partijregioenen. De participatie berust op een vorm van subtiele, maar zeer diep ingrijpende sociaal-darwinistische selectie, waarbij aanzien, macht en geld de attractor vormen voor politiek getalenteerde nieuwkomers. Die gaan zich in ruil identificeren met de politieke klasse en laten deze laatste toe om verder haar maatschappelijke dominantie uit te oefenen. Gerard van Westerloo heeft in dit verband een klein, anedotisch onderzoek verricht:

“Ik heb eens uitgezocht wie er nog wél lid worden van een politieke partij. Ik nam een kaart van Nederland, ik deed mijn ogen dicht en ik prikte. Leeuwarden. Wie melden zich in Leeuwarden aan als vers partijlid? Ik zocht de afdelingssecretarissen op en nam met hen de ledenlijsten door. De

uitkomst was verbluffend. Om welke partij het ook ging, ze putten allemaal hun nieuwe aanmeldingen uit één en dezelfde bron. Het Thorbeckecollege, de plaatselijke hbo-school voor aanstaande ambtenaren. Ik ondervroeg daarna de jonge partijleden zelf. Ze vertelden dat ze éérs besloten hadden om lid van een partij te worden. En daarna waren ze gaan kijken welke het beste bij ze paste. Het beste waarbij paste? Ook daar deden ze niet moeilijk over. Bij hun toekomstige carrière. Als wat? Als ambtenaar”.

Een belangrijke en nog onbeantwoorde onderzoeksvraag luidt, welke psychologische en maatschappelijke karakteristieken door deze politieke selectiemechanismen precies worden uitgezift. Maar het besef zelf, dat er überhaupt darwinistische selectie werkt, is uiterst belangrijk, omdat het wezen van de mens en de mensheid er juist in bestaat, om weerstand te bieden aan dit soort selectie, en in de plaats daarvan het individueel morele en het rationele als richtlijn voor het handelen te nemen.

Het artikel in Magazine M biedt nogal wat uitzicht omtrent de wijze, waarop de politieke klasse functioneert. De politieke partijen ontlenen geen gewicht of betekenis meer aan hun ledental, maar betrekken hun levenssappen via de wortels die ze - als een soort parasitair organisme - in de ingewanden van de staat hebben geslagen. De politieke klasse nestelt zich via politieke benoemingen in het openbaar bestuur. Nico Baakman (Maastricht) heeft het systeem van de politieke benoemingen in Nederland onderzocht. Voor alle hogere bestuursfuncties blijkt het bezit van een partijlidkaart vereist: partijloze burgers zijn volstrekt en naadloos uitgesloten. Volgens Baakman is dit fenomeen een compensatie voor het gebrek aan maatschappelijke impact die de partijen nog kunnen verwerven via hun slinkende ledenachterban (slechts 2% van de Nederlanders is lid van een politieke partij).

De politieke klasse hervormt de staat ook naar haar eigen noden. Er worden half-autonome

satellietorganen gecreëerd die zich onttrekken aan iedere vorm van democratische controle, vaak veel macht bezitten en volgestouwd worden met partijgetrouwen. Dat gebeurt overigens op basis van 'eerlijke' verdeelsleutels, die de Leidse politicoloog Peter Mair laten gewagen van een 'kartel-democratie': partijen treden op als een soort kartel. Prof. Ankersmit (Groningen): "Samen vormen ze een groep mensen die het openbaar bestuur voor zichzelf reserveert. Onder elkaar verdelen ze de buit".

Gerard van Westerloo sprak ook met Joop van den Berg. Dat is een oud-professor die algemeen

De kiezers denken, of worden geacht te denken dat ze op een persoon stemmen die hen zal vertegenwoordigen: de volksvertegenwoordiger. In werkelijkheid stemmen ze op een partijsoldaat.

directeur is van de 'Vereniging van Nederlandse Gemeenten'. Hij geeft in omzwachelde, maar uiteindelijk toch duidelijke termen toe wat zijn oud-collega's ook stellen. Waarom kon hij enkel als PvdA-lid de post van directeur van de VNG bekleden? Van den Berg legt uit, dat het partijlidmaatschap een teken is, dat je de spelregels en de codes van de club kent. Die codes worden als volgt omschreven: "Weten wanneer je een compromis moet sluiten, weten wanneer je je mond moet houden, weten hoe het krachtenveld in elkaar zit". Met andere woorden: je moet, om erbij te horen, gesocialiseerd en gedomesticiseerd zijn door de regentenklasse. Je mag de codes niet doorbreken, en bijvoorbeeld NIET je

mond houden, in naam van je kiezers: "Niemand spreekt namens kiezers, want niemand wordt als persoon door de kiezers gekozen".

In deze laatste uitspraak van partijman Joop van den Berg ligt de hele kern van de participatieve problematiek besloten. De kiezers denken, of worden geacht te denken, dat ze op een persoon stemmen die hen zal vertegenwoordigen: de volksvertegenwoordiger. In werkelijkheid stemmen ze op een partijsoldaat. Nadien heeft de verkozen ook verantwoording af te leggen, niet aan de kiezers, maar wel degelijk aan zijn partij, want die heeft hem op de lijst geplaatst. De verkozen is niet zozeer door de kiezers, maar eerst en vooral door de partijleiding verkozen: dat is een essentieel gegeven.

Wat te doen?

Het verbijsterende artikel in Magazine M illustreert nog maar eens, dat de democratie in onze West-Europese landen (want Nederland is natuurlijk geen uitzondering) niet moet worden 'hervormd' of 'verfijnd', maar dat ze moet worden ingevoerd. En daarvoor zijn minstens twee structurele ingrepen vereist.

Ten eerste moet het beslissend Referendum op volksinitiatief worden ingevoerd, op alle bestuursniveau's en over alle onderwerpen, zonder uitzondering. Hierdoor wordt de volkssoevereiniteit ingevoerd, en krijgen de burgers in principe de mogelijkheid om hun wil nauwkeurig kenbaar te maken.

Ten tweede moet de band tussen de verkozenen en de partijhoofdkwartieren worden doorgeknipt, door de invoering van het algemeen stemgeheim voor alle verkozenen. Joop van den Berg heeft inderdaad gelijk wanneer hij zegt, dat in de huidige

omstandigheden “..niemand als persoon door de kiezers wordt gekozen”. Dat moet veranderen. Niet alleen moet de impact van de lijstvolgorde volledig worden weggewerkt; het allerbelangrijkste is dat in het parlement, in de gemeenteraden en in alle verkozen organen het algemeen stemgeheim voor verkozenen wordt ingevoerd. De verkozene moet als persoon kunnen kiezen, zonder externe druk. Dit systeem zal meteen een einde maken aan de weerzinwekkende impact die de participatie, ondermeer via het fenomeen van de coalitievorming, momenteel uitoefent op het politiek bedrijf. Meerderheidscoalities en uitsluiting van minderheidspartijen hebben niets te maken met democratie, maar alles met participatie. De stem van alle kiezers moet even zwaar wegen, en dat kan alleen via het veralgemeend stemgeheim voor verkozenen.

Met die twee maatregelen heb je tenminste formeel reeds een democratie. Dat betekent niet, dat er geen andere ingrepen zijn die dringend overweging behoeven. Ik denk bijvoorbeeld aan het systeem van de ‘term limits’ (beperkte herverkiesbaarheid) en de installatie van een openbaar forum van rechtswege, waarop het publiek debat kan plaatsvinden buiten het machtsbereik van economische of politieke cenakels. Maar dat zijn punten die, net als het stemgeheim voor verkozenen, kunnen ingevoerd worden via het bindend referendum op volksinitiatief. De invoering van dit volksreferendum is en blijft de eerste en beslissende stap naar de democratie.

In een democratisch bestel kan dan begonnen worden aan de toespitsing van de rechtstaat op zijn eigenlijke taken, en op de afstoting van alles wat daar niet onder valt. Want de huidige staat moge dan al niet democratisch zijn, bemoeizuchtig is hij wel. De participatie schept problemen, bijvoorbeeld door ‘oplossingen’ aan te reiken voor vermeende tekorten die enkel door de participaten zelf werden gezien (de invoering van eindtermen in het onderwijs is daarvan een goed voorbeeld). Zoals

prof. Frissen aan van Westerloo zei: “Ik loop als bestuurskundige in Den Haag rond en ik zie dat zich daar allemaal processen afspelen waar de politiek niet strikt noodzakelijk bij is. Op allerlei terreinen hebben we meer last van de politiek dan dat we er baat bij hebben. Neem de gezondheidszorg. Daar is de politiek de oorzaak van de problemen en niet de oplossing”.

Wat we dus nodig hebben en waar we naartoe kunnen werken, eens de democratie formeel is ingevoerd, is een maatschappelijke ontvlechting à la Steiner: domeinen waar persoonlijke overtuigingen, voorkeuren of talenten, of individuele menselijke betrekkingen de doorslaggevende rol spelen, dienen aan de greep van de staat worden te worden onttrokken: “... de macht in onderwijs, (gezondheids)zorg en veiligheid moet weer terug naar de onderwijzers, de dokters en verpleegsters en de agenten, dat zijn de mensen die er verstand van hebben en niet al die vreselijke bureaucraten en managers, die nog nooit voor de klas hebben gestaan, een patiënt hebben gezien of een boef hebben gevangen” (Pim Fortuyn, column 26 maart 2002). Socialisering betekent dus niet, dat verkozenen de baas gaan spelen over alles. Socialisering betekent, dat mensen controle krijgen over die levensdomeinen waarop ze actief en deskundig zijn, terwijl de rechtstaat zijn krachten (die dan zeer groot zullen zijn) toespitst op het specifieke domein waar verschillen tussen mensen er niet toe doen: het domein van de grondrechten en alles wat daaruit voortvloeit. Wanneer professor Paul Frissen dus zegt: “Ik ben sociaal-democraat. In de sociaal-democratie begrijpen ze geen snars van wat ik zeg. Ik verlang naar een sociaal-democratie zonder partij”, dan raakt hij bij mij persoonlijk een diepe snaar. Wat verlang ik naar democratie! Wat verlang ik naar een authentieke socialisering! En hoe walg ik, iedere dag steeds meer, van de participatie!

Het artikel van Gerard van Westerloo is te lezen in: Magazine M (bijlage bij NRC-Handelsblad), mei 2002, p.31-

Enkele eigenaardigheden van de Zwitserse Directe Democratie

Arjen Nijeboer

Dit artikel verscheen eerder op de Nederlandse website www.referendumplatform.nl

1. Het kan bij volksinitiatieven lang duren voordat een stemming plaatsvindt. Wanneer de nodige handtekeningen zijn ingezameld, heeft de Bundesrat (federale regering) twee jaar de tijd om een referendum voor te bereiden. Indien het parlement een tegenvoorstel doet, komt hier nog eens een half jaar bij. Overigens heeft het parlement vanaf het moment van indiening van het volksinitiatief vier jaar de tijd om te bepalen of zij het volksinitiatief accepteert of niet. Zij kan het volksinitiatief inderdaad gewoon accepteren. De burgergroep heeft dan haar zin gekregen en er komt geen referendum. Ook kan het parlement een andere wet invoeren die de burgergroep tegemoet komt, en kan de burgergroep besluiten dat zij dit voldoende vindt en haar volksinitiatief intrekken.
2. Het parlement is bevoegd om na te gaan of een volksinitiatief voldoet aan de vereisten van eenheid van vorm (het volksinitiatief moet de vorm hebben van een uitgewerkt grondwetsartikel) en eenheid van materie (het voorstel mag geen verschillende onderwerpen bevatten).
3. Het grondwettelijk karakter van volksinitiatieven wordt niet gecontroleerd, niet door het parlement en niet door een rechtbank. Hoewel een toetsing van wetten aan de grondwet altijd aan te bevelen is (zowel bij volksvoorstellen als bij parlementaire wetten, wat in Nederland niet het geval is) is het interessant te zien dat dit in Zwitserland nauwelijks problemen oplevert. Er bestaat geen doodstraf en de mensenrechten staan er niet meer onder druk dan elders.
4. Volksinitiatieven zijn alleen aangenomen als ze een 'dubbele meerderheid' halen: de meerderheid van alle uitgebrachte stemmen én een meerderheid van de stemmen in een meerderheid van de kantons. Anders zouden een paar grote kantons (b.v. Zürich en Jura) gemakkelijk vele kleine kantons kunnen overstemmen.
5. Referenda worden gebundeld op 2 tot 4 jaarlijkse stemdagen, waarbij burgers niet alleen stemmen voor federale referenda maar ook bij de referenda in hun kanton en gemeente, evenals verkiezingen.
6. Bij referenda en verkiezingen kunnen burgers steeds kiezen of ze naar het stemlokaal gaan of per post stemmen. Men kan eenvoudig zijn stemkaart invullen en per post retour zenden. Bij de volksvergadering moet men zelf persoonlijk aanwezig zijn.
7. Een volksinitiatief op federaal niveau wordt slechts aanvaard als zij een "dubbele meerderheid" heeft: de meerderheid van de kiezers en de meerderheid van de kantons. Dit moet voorkomen dat de inwoners van een paar grote kantons, de inwoners van veel kleine kantons kunnen wegstemmen.

Volksvergadering

Zoals gezegd leverde de volksvergadering vanaf de 19e eeuw steeds meer problemen op. De argumenten tegen een volksvergadering luiden:

1. Er is geen geheime stemming.
2. Er is geen hoofdelijke stemming. Men stemt met handopsteken en de Landamman (= voorzitter van de kantonale regering) schat normaal vanaf zijn katheders in welke stemverhouding er is. (BP)
3. Er is in het huidige stelsel geen mogelijkheid voor burgers om zich bij afwezigheid (ziekte, reis e.d.) te laten vertegenwoordigen
4. Er is een lagere opkomst dan bij referenda, want de volksvergadering is tijdrovender en vermoeiender. Een volksvergadering duurt zo'n 3 uur.
5. In grotere gemeenten is de bevolking eenvoudig te groot (de grootste volksvergaderingen bevatten in Zwitserland niettemin tot 15.000 personen!)

Anderen hechten aan de volksvergadering omdat het enerzijds een traditie is die men in ere wil houden, maar anderzijds ook omdat het een directe manifestatie is van het beginsel van volkssoevereiniteit: je ziet voor je ogen mensen hun soevereiniteit uitoefenen. Dat is een indrukwekkend gezicht.

Vanaf 1869 vervingen steeds meer kantons en later ook gemeenten de volksvergadering voor een referendumstelsel. Op kantonaal niveau is dit proces vergevorderd. Alleen de mini-kantons Appenzell-Innerrhoden (een zogenaamd halfkanton) en Glarus hebben nog steeds een volksvergadering (nadat in 1998 en 1999 de kantons Urwalden en Nidwalden de volksvergadering ook afschaften). Van de circa 3000 gemeenten heeft 85% ook nog steeds een volksvergadering ("Bürgerversammlung") Deze verschilt van plaats tot plaats. Ook hier

is het aantal onderwerpen die altijd door de burgers moeten worden goedgekeurd (ook al hebben burgers er geen handtekeningen voor ingezameld) vrij groot. Daarnaast kunnen burgers zelf ook voorstellen indienen, vaak met zeer weinig (soms zelfs maar één) handtekening.

Laten we het voorbeeld Appenzell bekijken, waar deze auteur eens bij aanwezig mocht zijn. Appenzell heeft circa 15.000 inwoners. Circa 3.000 inwoners (ongeveer een derde van het aantal kiesgerechtigden) komt jaarlijks op de volksvergadering, altijd gehouden op de laatste zondag van april op het centrale marktplein (als het hard regent, wijkt men uit naar de plaatselijke kerk). Van te voren heeft iedereen thuis een brochure ontvangen waarin de agenda van de volksvergadering staat. Deze wordt gevormd door:

1. verkiezingen van de kantonale regering, de Grosse Rat en de rechters
2. alle zaken die verplicht door de volksvergadering moeten worden goedgekeurd (nl. alle wetten en wetswijzigingen en alle uitgaven van boven de 5 miljoen franc eenmalig of 500.000 franc per jaar over minimaal 5 jaar)
3. de voorstellen die door burgers zijn ingediend. Hiervoor is slechts één handtekening voldoende. Het middenste gedeelte van het marktplein is op de betreffende zondag met touwen afgezet. De stemgerechtigde burgers kunnen dit gedeelte betreden op vertoon van hun oproepkaart. Vroeger was ook het tonen van een zwaard verplicht, omdat alleen mannen die hun gemeenschap konden verdedigen ook mochten meepraten. De volksvergadering begint met de plechtige intocht van de kantonale regering, de Grosse Rat en de rechters, die plaatsnemen op katheders aan het hoofd van het marktplein. De Landamman houdt een toespraak. Daarna leggen de regeringsleden een eed van trouw aan de bevolking af, en omgekeerd legt de bevolking een

Volkvergadering in kanton Glarus

eed af zich als gewetensvolle burgers te gedragen. Vervolgens worden eerst de verkiezingen van personen afgewerkt. Hierbij draaien de functionarissen zich om, zodat zij niet kunnen zien wie voor of tegen hen stemt. Daarna komen alle wetten, wetswijzigingen en grote financiële beslissingen aan de orde. Deze zijn het afgelopen jaar door de Grosse Rat voorbereid, maar geen van deze kan geldig worden zonder toestemming van de burgers. Per onderwerp geeft de Landamman eerst nog een korte samenvatting. Vervolgens roept hij: “Het woord is vrij!” en mag iedereen die dat wil, zonder tijdslimiet, de volksvergadering toespreken. Als de sprekers klaar zijn roep de Landamman op tot stemming. Eerst steken de voorstanders de handen op, vervolgens de tegenstanders. Meestal kan de Landamman hieruit opmaken waar de meerderheid ligt. Soms vraagt hij nogmaals de voor- en tegenstanders de handen op te steken. In enkele gevallen kan het dan nog onduidelijk zijn en vraagt hij de voorstanders zich naar het ene kant van het plein te bewegen en de tegenstanders naar het andere kant. Alleen in het alleruiterste geval wordt er geteld. Als deze zaken zijn afgerond, volgen de burgerinitiatieven.

Vanuit onze ervaring reageren wij verbaasd: als iedereen met maar één handtekening een voorstel

kan indienen en sprekers maar oneindig door kunnen gaan, loopt het dan niet helemaal uit de hand? Maar dit geeft juist precies de zwakte van ons representatieve stelsel aan. Omdat mensen daar steeds hun mond moeten houden, zullen ze als ze een keer een kans krijgen, inderdaad volledig los gaan. In Zwitserland hebben de burgers echter structureel en te allen tijde de mogelijkheid om gehoord te worden, voorstellen in te dienen en beslissingen te nemen. Eventuele onvrede hoeft niet op, maar wordt continu omgezet in iets concreets. De kantonale regering luistert structureel naar haar burgers en gaat veel beter op hun wensen in, omdat anders de referenduminitiatieven haar om de oren zouden vliegen. Door het continue politieke debat is veel duidelijker hoe de verhoudingen liggen. Verder, als iemand veel te lang zou spreken, zou hij een fluitconcert krijgen, en iemand die steeds onzinvoorstellen zou indienen verspeelt het krediet bij zijn medeburgers. Het systeem werkt zelf-regulerend. Er ontstaat een volwassen verhouding tussen burgers en bestuur, die ophouden met elkaar het leven zuur te maken maar verantwoord en vanuit wederzijds respect gaan samen-leven.

Federalisme en vertegenwoordigend stelsel

De directe democratie in Zwitserland gaat gepaard met een vérgaand federalisme. Federalisme betekent dat de lagere politieke eenheden (de gemeenten) bepalen hoeveel bevoegdheden de hogere politieke niveaus (provincies en het rijk) hebben, en deze ook weer terug kunnen nemen. Bij subsidiariteit is het net andersom: het nationale niveau heeft de oorspronkelijke macht en bepaalt hoeveel bevoegdheden naar de provincies en gemeenten kunnen worden gedelegeerd, en wanneer ze deze weer terugneemt. In Zwitserland hebben de gemeenten en kantons zeer grote bevoegdheden. Dit wordt treffend geïllustreerd door de belastinginning: in Zwitserland heffen de gemeenten, de

kantons en het rijk ieder een derde van de totale belastingen, terwijl in Nederland de nationale overheid 93% van de belastingen heft en de provincies, gemeenten en waterschappen samen 7%.

Ook het Zwitserse vertegenwoordigende stelsel staat bol van onconventionele oplossingen. Zwitserland heeft bijvoorbeeld geen premier die, zoals Lubbers in Nederland, vrolijk 12 jaar blijft zitten, om nog te zwijgen van de twintigjarige regeerperiode van het staatshoofd, koningin Beatrix. Elke minister, de Zwitserse federale regering heeft er zeven, is om de beurten een jaar president (en daarmee staatshoofd), met behoud van zijn eigen ministerschap. De volgorde wordt bepaald door het parlement, die doorgaans de hoeveelheid dienstjaren van de minister als uitgangspunt neemt. Zo trad begin december Kaspar Villiger aan als president voor het jaar 2002. Bij de verkiezingen voor de Nationalrat (vergelijkbaar met het parlement, met als verschil dat de Nationalratsleden een kanton vertegenwoordigen) heeft een Zwitser vele mogelijkheden om zijn stem genuanceerd uit te brengen. De individuele kiezer heeft evenveel stemmen als er vertegenwoordigers van hun kanton in de Nationalrat zitten (bijvoorbeeld 35 voor het grootste kanton Zürich en 2 voor het kleinste kanton Appenzell). Inwoners van Zürich kunnen hun 35 stemmen verdelen zoals ze willen: ze kunnen een slechte volksvertegenwoordiger een negatieve stem geven of een dubbele stem aan een buitengewoon goede. Los van de personen kunnen ze ook op een partij stemmen, zodat ze daarmee het algemene beleid van één bepaalde partij steunen, maar tegelijk binnen een andere partij de volksvertegenwoordiger van hun keuze omhoog helpen. En mocht een persoon geweerd worden als kandidaat door de politieke partijen, dan kunnen burgers hem zelf op de kieslijst zetten en alsnog op hem stemmen. Het gebeurt met enige regelmaat op kantonaal en gemeentelijk niveau dat iemand op die wijze verkozen wordt. Stemmen op afstand is overigens zowel bij referenda als bij verkiezingen sinds 1991 mogelijk in

Zwitserland. Terwijl wij blijven emmeren over de techniek en de voor- en nadelen van het stemmen per internet, stemt het grote merendeel van de Zwitsersers per brief. Men krijgt een stemkaart in de bus, maakt zijn keus en stuurt de kaart retour.

Zwitserland “conservatief”?

Zwitserland is in een aantal opzichten inderdaad conservatief te noemen. In andere opzichten is het echter juist weer een zeer progressief en modern land. Het volksinitiatief is echter zonder meer bevorderlijk voor de progressieve aspecten in Zwitserland. Circa driekwart van alle volksinitiatieven komt van links, waarbij de sociaal-democraten een meerderheid voor hun rekening neemt. Ook zijn er verschillen in Zwitserland. Zürich heeft een hoog gehalte aan directe democratie en is vrij progressief. Genève is veel conservatiever en heeft veel minder directe democratie.

Hieronder een lijstje van zaken die via directe democratie werden geïnitieerd en/of goedgekeurd (we beperken ons dan nog tot het federale niveau):

1. toetreding tot de Verenigde Naties (2002)
2. verstrekking van heroïne aan verslaafden door arts (1999)
3. continuering van een experiment met progressieve drugswetgeving, inclusief heroïne-verstrekking aan verslaafden (1997)
4. bescherming van werknemers m.b.t. 24-uurs-economie (1996)
5. ondersteuning milieuvriendelijke landbouw (1995)
6. vanaf 2004 al het doorgaande vrachtvervoer per spoor (1994)
7. opname van een anti-racisme-bepaling in de Zwitserse grondwet (1994)
8. verhoging benzineprijs met 0,20 SFR/liter (1993)
9. bescherming van de sociale zekerheid (1993)
10. seksuele relaties tussen minderjarigen onderling uit het Wetboek van Strafrecht (1992)

11. verkrachting binnen het huwelijk strafbaar gesteld (1992)
12. gentechnologie aan banden gelegd (1992)
13. miljardeninvestering in spoorwegen door Alpen voor vervoer auto's (1992)
14. invoering van vervangende dienstplicht (1992)
15. milieu-wetgeving ter bescherming van waterbassins (1992)
16. verlaging van de stemgerechtigde leeftijd naar 18 jaar (1991)
17. moratorium van 10 jaar op bouw kerncentrales (1990)
18. miljardeninvestering in de spoorwegen (1987)
19. belasting op gebruik van autowegen (1984)
20. belasting op gebruik vrachtwagens (1984)
21. meer belasting op benzine (1983)

Op een aantal punten is Zwitserland zelfs een progressieve leider in Europa. Het drugsbeleid, waarvan Nederlanders denken dat zij de enige in de wereld zijn, is in Zwitserland op punten veel progressiever dan in Nederland. In Nederland werd in 2002 besloten een experiment met heroïneverstrekking aan verslaafden af te sluiten. In 1999 werd een dergelijk experiment in Zwitserland omgezet in vast beleid.

Ook wordt het grens- en asielbeleid van Zwitserland vaak als zeer stringent betiteld, en de directe democratie hier voor verantwoordelijk gehouden. De feiten zijn dat Zwitserland per hoofd van de bevolking de meeste asielzoekers toelaat in heel Europa. (Vergelijkbare cijfers over de uiteindelijke verblijfsvergunningen zijn niet voorhanden omdat er grote verschillen in regelingen zitten tussen de landen.) Zo'n 20 procent van de in Zwitserland verblijvende personen is buitenlander (d.w.z. heeft geen Zwitsers paspoort). Dit komt voor een deel omdat het moeilijk is om de Zwitserse nationaliteit te verkrijgen, maar voor een ander deel omdat het gewoon een zeer prettig land om in te wonen en werken is. Ultra-rechts heeft de laatste decennia gepoogd om via volksinitiatieven een rem op

het aantal buitenlanders te zetten. Een typisch voorbeeld is het referendum van september 2000, waarin een "buitenlanderquotum" van 19% werd voorgesteld. De grens zou dicht moeten totdat het aantal buitenlanders door natuurlijk verloop onder de 19% zou schuiven. Een vrij gematigd voorstel dus, in totaal het zesde buitenlanders beperkende referendumvoorstel sinds de Tweede Wereldoorlog. Net als de eerdere vijf werd ook dit voorstel met een grote meerderheid verworpen. De bevolking is, mede door de open-debatcultuur die gepaard gaat met directe democratie, eenvoudig geen voorstander van dergelijke maatregelen. In Zwitserland zegt extreem-rechts niet meer dat zij de zwijgende meerderheid vertegenwoordigt, omdat de directe democratie aantoonde dat dat niet zo is. Voor niet-Zwitsers geldt overigens dat zij, net als in o.a. Nederland, op lokaal niveau stemrecht hebben (waarbij dat stemrecht heel wat meer inhoudt dan in Nederland omdat er zoveel referenda zijn).

Een ander punt is de doodstraf. Tegenstanders voorspellen dat via directe democratie gelijk de doodstraf zou worden ingevoerd. Net zoals de Zwitsers zonder enige beperking via de directe democratie alle buitenlanders eruit zouden kunnen zetten, kunnen zij ook zonder probleem de doodstraf invoeren. In de hele Zwitserse geschiedenis is echter überhaupt nog nooit een aanzet tot zo'n initiatief gedaan. Zou er toch zo'n initiatief komen en haalt die de Handtekeningendrempel, dan zou het met een grote meerderheid verworpen worden, want de meerderheid van de Zwitserse bevolking is overtuigd tegenstander van de doodstraf.

Overigens is juist het feit dat in Zwitserland het oude Germaanse recht nooit werkelijk door het Romeinse recht is verdrongen, ook de oorzaak ervan dat het vrouwenkiesrecht relatief laat werd ingevoerd (1959 op landelijk niveau; in 1991 voerde het kanton Appenzell Innerrhoden als laatste het vrouwenkiesrecht in een ludieke volksvergadering in). In het Germaanse volksvergadering-stelsel had

elke hoeve, later elk gezin i.p.v. elk individu één stem. De man werd dan geacht deze namens zijn “eenheid” vast te stellen en uit te dragen. Zoals zelfs de uiterlijke vormen van de volksvergadering door de eeuwen heen merkwaardig onveranderd bleven, bleef ook dit principe lang bestaan. Anderzijds is ook aangevoerd dat in vele Europese landen het vrouwenkiesrecht werd ingevoerd nadat vrouwen in de Eerste en Tweede Wereldoorlog aan het thuisfront grote verantwoordelijkheden hadden gekregen en deze na terugkomst van manlief niet wilden inleveren, maar juist omzetten in politieke rechten. Zo werd in Nederland het vrouwenkiesrecht in 1919 en in België in 1948 ingevoerd. Als notoir onafhankelijk en vredelievend land bleef Zwitserland echter buiten beide oorlogen en miste dus deze feministische impuls. In ieder geval is directe democratie zeker niet tegengesteld aan vrouwenrechten, want in de Verenigde Staten is het vrouwenkiesrecht in de eerste 3 deelstaten juist via directe democratie ingevoerd, waarna men op landelijk niveau de bui zag hangen en snel overstag ging.

Verdere links

Grondwet (Bundesverfassung)
<http://www.admin.ch/ch/d/c101.html>

Bundesgesetz über die Politische Gesetze
http://www.admin.ch/ch/d/sr/c161_1.html

DD-instrumenten op federaal niveau (C2D)
<http://c2d.unige.ch/int/entity.php?entit=168&lang>

DD-instrumenten op lokaal niveau
<http://c2d.unige.ch/int/queryint.php?type=entitdown&entit=168&lev=10&lang=%29>

Lijst gehouden referenda op federaal niveau (overheid)
<http://www.admin.ch/ch/d/pore/va/liste.html>

Research and Documentation Center on Direct Democracy (C2D) : <http://c2d.unige.ch/>

Doorzoekbare database gehouden referenda (federaal) (C2D) <http://c2d.unige.ch/swissvotes/FSearch.html>

Doorzoekbare database gehouden referenda (kantonaal) (C2D)
<http://c2d.unige.ch/swissvotes/kan-serarch.html>

Forum für Direkte Demokratie (burgerplatform)
<http://www.europa-magazin.ch/>

Parlementslied Andi Gross, groot voorstander van DD
<http://www.andigross.ch/>

Pagina over DD-rechten van Schweiz in Sicht
http://www.schweiz-in-sicht.ch/en/4_fod/4_o4.html

Pagina over regeren in een DD van Schweiz in Sicht
http://www.schweiz-in-sicht.ch/en/4_fod/4_o3.html

DD-linkpagina van Swissinfo.org
<http://www2.swissinfo.org/sen/Swissinfo.html?siteSect=82&TLsubCat=63&TLsubCatName=Politics>

Literatuur

Gross, A. (1999). ‘Die Schweizerische direkte Demokratie’, in: H.K. Heussner & O. Jung, *Mehr direkte Demokratie wagen* (München, Olzog)

Gross, A., (2002). ‘The Design of Direct Democracy: Preliminary Basis for assessing sub-optimal procedures of citizen lawmaking’, in: A. Gross en B. Kaufmann (red.), *IRI Europe Country Index on Citizen Lawmaking 2002* (Amsterdam: Initiative & Referendum Institute Europe)

Kobach, K.W. (1993). *The Referendum: Direct Democracy in Switzerland* (Aldershot, Dartmouth)

Kriesi, H.P. (1992). ‘Het referendum in de Zwitserse politiek’, in: Ph. van Praag (red.), *Een stem verder: het referendum in de lokale politiek* (Amsterdam, Het Spinhuis)

Linder, W. (1999). *Schweizerische Demokratie. Institutionen, Prozesse, Perspektiven* (Bern, Paul Haupt)

Möckli, S. (1987). *Die Schweizerischen Landsgemeinde-Demokratien* (Bern, Paul Haupt)

Möckli, S. (1994). *Direkte Demokratie: ein Vergleich der Institutionen und Verfahren in der Schweiz und Kalifornien* (Bern, Paul Haupt)

Nijeboer, A. (2000). ‘Zwitserland’, in *Documentatiebundel Conferentie Directe Democratie - Amstelkerk, Amsterdam, 16 juni 2000* (Amsterdam, Stichting Agora Europa)

Nijeboer, A. (2001). ‘Zwitserland: de echte vernieuwing’, in: *Jonas Magazine*, 54 (februari)

Verhulst, J. (1998). *Het verdiepen van de democratie: feiten, argumenten, ervaringen omtrent de invoering van het referendum* (Brussel: Cypros) *Argumenten tegen Democratie*

Argumenten tegen Democratie

Jos Verhulst

Op democraten rust de plicht, om voortdurend de argumenten tegen de Democratie eerlijk te analyseren. En zo'n argumenten worden voortdurend aangevoerd. Zo ook door de warrige iconoclast Vladimir Volkoff, in zijn recent schotschrift: 'Pourquoi je suis moyennement démocrate' ('Waarom ik maar een lauwe democraat ben' - Editions du Rocher, 2002).

Vladimir Volkoff

Argumenten tegen de democratie blijken bij nader toezien vaak gericht tegen de zogenaamde 'representatieve democratie' ofte Particratie (Volkoff schrijft trouwens: "Je le dis ouvertement: je suis 'moyennement' démocrate' (...). En Suisse, j'aurais pu l'être passionnément; aux Etats-Unis, un peu; en France, pas du tout" - 'Ik zeg openlijk dat ik maar half en half democraat ben. In Zwitserland zou ik een overtuigd democraat zijn, in de USA een beetje, in Frankrijk helemaal niet' - p.75). Volkoff hekelt bijvoorbeeld "...les diverses entourloupes qui consistent pour le parlement à ne pas consulter la nation sur des problèmes majeurs (comme les abandons de souveraineté ou de valeurs morales traditionnelles, les agressions armées sans déclaration de guerre, les châtiments à appliquer aux violeurs et aux assassins d'enfants) (...) la démocratie en acte n'est souvent qu'un simulacre de démocratie" ('de kunstgrepen die het parlement hanteert om de natie niet te moeten consulteren over belangrijke aangelegenheden (zoals soevereiniteitsafstand, uitschakeling van traditionele morele waarden, gewapende aanvallen zonder oorlogsverklaring, strafmaat voor verkrachters en kindermoordenaars). Democratie in actie is vaak pseudo-democratie' p.91-92). Deze aanklacht van Volkoff is volkomen terecht, maar betreft de particratie. Volkoff zegt het zelf: het gaat hier om pseudo-democratie.

Bezwaren die specifiek de democratie betreffen, kunnen we in grote lijnen onderbrengen in drie categorieën.

Een eerste categorie omvat de argumenten die de democratie beschuldigen van onvolmaaktheid.

Omdat democratie geen belichaming is van het volstrekt goede, wordt ze afgewezen.

Bijvoorbeeld: waarom aanvaarden wij het meerderheidsbeginsel, dat zogezegd de 'volkswil' uitdrukt (terwijl die meerderheid in sommige gevallen slechts 50,1% van de kiezers betreft)? Volgens Volkoff berust dit beginsel op een onhoudbaar postulaat:

"...la démocratie repose sur l'un ou l'autre des deux postulats suivants: - le peuple veut spontanément le Bien, et, accessoirement, son propre bien; - ce que le peuple veut devient aussitôt le Bien (...) Dans la première hypothèse, le peuple découvre le bien; dans la seconde, il le fonde (...) Le premier postulat me paraît naïf et le second odieux."

(... democratie berust op één van de twee volgende grondslagen:

- het volk wil spontaan het goede, en meer bepaald wat goed is voor het volk zelf;

- wat het volk wil bepaalt wat goed is (...)

In de eerste veronderstelling onthult het volk wat goed is; in het tweede geval bepaalt het volk wat goed is (...). De eerste veronderstelling lijkt mij naïef, en de tweede is weezinwekkend' - p.41-43).

Ik geloof dat Volkoff zich vergist. Geen van beide postulaten hoeft de grondslag te vormen voor het democratisch streven. De democraat hoeft niet te geloven dat democratische besluitvorming automatisch het goede te voorschijn brengt of creëert. Het volstaat dat democratie op dit vlak het minst slechte systeem is. De essentie van de democratie is niet de ogenblikkelijke besluitvorming, maar wel de maatschappelijke beeldvorming die voorafgaat aan de stemming, en ook de ervaring die achteraf optreedt met de gegeven maatregel, en die aanleiding kan geven tot verdere beeldvorming, gevolgd door een wijziging van het aanvankelijke besluit. Doorslaggevend voor de democraat is niet

de optimale kwaliteit van het onmiddellijk besluit, maar wel de optimaliteit van de correctiemogelijkheden achteraf. Democratie en vrij spreekrecht zijn niet zozeer nodig om in rechtstreekse zin het goede en het ware te onthullen, maar wel om, in het klare bewustzijn van de eigen beperktheid, het boosaardige en het onware zo goed mogelijk te kunnen tegenspreken.

Besef van de menselijke beperktheid is een essentieel kenmerk van een goed werkende democratie. Men probeert de minst slechte oplossing te selecteren, in het volle besef dat men zich ernstig kan vergissen. Niet democratiën, maar autoritaire systemen pretenderen om het absoluut goede te vertegenwoordigen. Daarvan getuigt zowel de personenverheerlijking die dictaturen typeert, als de zelfgenoegzaamheid van de politieke klasse, die zo kenmerkend is voor de participatie.

Het échte probleem dat Volkoff aankaart met zijn verwijzing naar 'le Bien', is het probleem van de hubris, de hoogmoed die volgens de oude Grieken altijd door de goden met verblinding wordt bestraft. Een daadwerkelijke democratie, met een daadwerkelijk en volledig recht op vrije meningsuiting, vormt juist de beste bescherming tegen hubris. Want hubris leidt altijd tot uitsluiting, en tot onderdrukking en vervolging van diegenen, die de hoogmoed ontmaskeren. Laat daarom, alleen reeds als beveiliging tegen de verblinding, iedereen meespreken en meebeslissen.

Een tweede categorie argumenten is gebaseerd op de premisse, dat er een elite bestaat die in absolute zin beter kan heersen dan de meerderheid van het volk.

Volkoff stelt: "...l'apparition d'une aristocratie - que ce soit celle du talent, du mérite, de l'élection, de la volonté de puissance, de la richesse, de l'hérédité réelle ou supposée - est un phénomène naturel; or, l'aristocratie est, par définition, une minorité. Pour empêcher ce phénomène de fonctionner et pour

imposer le gouvernement du grand nombre, il faut une législation fondée sur un idéal abstrait, souvent démenti par la réalité des faits”

(‘een aristocratie duikt van nature op - hetzij op het vlak van talent, van verdienste, door uitverkiezing, door machtswil, door rijkdom, door reële of vermeende afstamming... En een aristocratie is altijd een minderheid. Om dit fenomeen te onderdrukken en een meerderheid aan het bewind te houden, moet men een wetgeving invoeren die uitgaat van een abstract ideaal dat ingaat tegen de feiten en tegen de werkelijkheid’ p.66).

Het bezwaar luidt hier niet, dat de democratie op zich onvolmaakt is, maar wel dat aristocratie beter is dan democratie. Er bestaan van nature aristocratieën waarbinnen inzicht en bekwaamheid zijn geconcentreerd, en het zijn bijgevolg deze aristocratieën die het bewind moeten voeren.

Deze gedachtengang vereist het bestaan van een objectieve en a priori gegeven maatstaf, waarmee we de kwaliteit van maatschappelijke besluiten afmeten en vergelijken. Bovendien wordt verondersteld dat de meeste mensen niet in staat zijn om deze maatstaf te hanteren; slechts een elite (waartoe logischerwijs ook de aandrager van het argument moet behoren) zou hiertoe in staat zijn. De meerderheid wordt dus uitgenodigd (of moet worden gedwongen) om ootmoedig de soevereiniteit over te dragen aan de elite of aristocratie, omdat deze laatste bekwaam is om goed van kwaad te onderscheiden. Dit is het argument dat participatie aandragen om burgers beslissingsrecht te ontzeggen over bijvoorbeeld de fiscaliteit (Steve Stevaert, Humo 07 10 03, p.11), de eventuele herinvoering van de doodstraf (Di Rupo, Le Soir 07 02 02) of de Europese grondwet (Jean-Luc Dehaene, FET 05 04 03, p.6; Marc Eyskens, FET 30 09 03, p.2) enz.

De aristocraten hebben nooit het bestaan kunnen aantonen van zo’n geheimzinnige maatstaf, waarlangs men het maatschappelijk betere van het

maatschappelijk slechtere objectief kan onderscheiden. Dat is normaal, want zo’n a priori maatstaf, die enkel aan een elite toelaat om een goede wet van een slechte te onderscheiden, bestaat niet en kan niet bestaan.

Een wet is per definitie een collectieve schepping. Ze kan haar autoriteit enkel ontleen aan het feit, dat diegenen die op gelijke wijze onderworpen zijn aan de wet ook recht hadden op een gelijk aandeel bij de creatie van die wet. Wie niet kon deelnemen aan de totstandkoming van een wet, heeft geen reden om zich te onderwerpen aan die wet. Zelfs wanneer een elite zich beroept op een hoger inzicht, geldt voor de onderworpenen nog steeds dat enkel zijn persoonlijk inzicht maatgevend kan zijn. Hieruit volgt een belangrijke conclusie: wetten kunnen alleen gemaakt worden betreffende aangelegenheden waarin iedere mondige mens inzicht kan verwerven.

Iedere mondige burger beschikt per definitie over het vermogen tot morele afweging, dat vereist is voor het eigenlijke wetgevende werk.

Dat betekent niet dat bij de afweging van bepaalde wetsvoorstellen geen expertise is vereist. Die expertise vormt echter ten opzichte van de besluitvorming een extern gegeven. Een wetsvoorstel betreffende de kleur van verkeerslichten bijvoorbeeld, kan steunen op een expertiseverslag van experimentele psychologen betreffende de waarneembaarheid en onderscheidbaarheid van de diverse kleuren. Uiteraard hoeft niet iedereen die uiteindelijk over zo’n wetsvoorstel stemt, de kennis van de experts te delen. Dat geldt zowel voor parlementsleden als voor burgers in het algemeen. Maar uiteindelijk vormt ook zo’n expertiseverslag slechts een randvoorwaarde voor de eigenlijke rechtsschepping. Binnen de door de feitelijke

werkelijkheid gegeven ruimte brengen de wetgevers hun moreel inzicht en hun morele afwegingen samen, en het beeld dat daaruit ontstaat condenseert in de democratische besluitvorming tot wet. Iedere mondige burger beschikt per definitie over het vermogen tot morele afweging, dat vereist is voor het eigenlijke wetgevende werk.

En inderdaad: de wet is per definitie een schepping. Ze is niet van tevoren objectief leesbaar uit het Boek van het Goede, want dit boek bestaat niet. Het goede wordt door de mens geschapen, en de goede wet wordt door de mensen samen geschapen. Dat betekent niet dat het goede subjectief is; het betekent integendeel dat de mens ertoe geroepen is om de verschijningsvorm te zijn van het goede. Indien het goede van tevoren reeds in één of ander Boek of in één of andere Maatstaf zou vastgelegd zijn, dan juist zou het subjectief zijn; want dan zouden we als individu tegenover een extern moreel datum staan, en zou onze keuze pro of contra dit datum niet meer moreel of immoreel, maar nog slechts amoreel kunnen zijn, omdat het zogezegd morele reeds als extern datum zou vastliggen. Het menselijk individu is per definitie het wezen, waarin het goede als potentie sluimert en als schepping kan oplichten. Daarin schuilt onze enige waardigheid en onze allerindividueelste roeping. Wie deze stelling verwerpt, wijst eigenlijk niet alleen het relevant karakter af van ieder moreel streven, maar ook de relevantie van ieder politiek streven. Politiek streven heeft immers niet de minste zin, indien het onderscheid tussen goed en kwaad gesubjectiveerd wordt, en de hele onwaarachtigheid van het politiek bedrijf is voor het grootste deel het gevolg van het feit, dat de agnostici, materialisten en logebroeders die de dienst uitmaken op moreel vlak inderdaad subjectivisten zijn.

Een derde categorie argumenten betoogt, dat in bepaalde gevallen of op bepaalde domeinen, democratische besluitvorming leidt tot slechte of absurde resultaten.

Dat is bijvoorbeeld het geval op terreinen waar specifieke bekwaamheden doorslaggevend zijn. Volkoff schrijft: "...je ne connais pas de grande affaire industrielle ou commerciale qui se gouverne démocratiquement. Je n'ai jamais entendu un chef d'orchestre consulter la grosse caisse ou même le premier violon sur l'interprétation d'une symphonie (...) Et je ne vois pas pourquoi le destin même de nos communautés, c'est-à-dire le nôtre, devrait se régler par des méthodes qui ont fait ailleurs la preuve de leur ineptie" ('Ik ken geen enkele grote industriële of commerciële onderneming die democratisch wordt bestuurd. Ik heb nog nooit meegemaakt dat de dirigent van een orkest overlegt met de grote trom of zelfs de eerste viool over de interpretatie van een symfonie (...) Waarom moet het lot van onze gemeenschappen dan bepaald worden via methodes die elders hun ongeschiktheid bewezen?' p.95-96). De grote kunstwerken, stelt Volkoff terecht, komen niet op democratische wijze tot stand, en hij schrijft: "...l'idée de démocratie, cette morne plaine où 1 = 1 = 1 = 1 à l'infini ne me séduit pas. Je préfère des structures plus hiérarchisées, plus colorées, plus architecturales" ('..het denkbeeld van een democratische uniforme ruimte, bevolkt door identieke sujetten, bekoort me allerminst. Ik verkijs gelaagde structuren, met veel kleuren en details' p.67).

We stelden het reeds: wetten kunnen alleen gemaakt worden betreffende aangelegenheden waarin iedere mondige mens inzicht kan verwerven. Dit type bezwaar is bijgevolg geldig. Er zijn zeker en vast levensdomeinen, waarop democratie niet aangewezen en zelfs onmogelijk is. De conclusie luidt echter niet, dat de democratie moet worden verworpen. De conclusie luidt, dat democratie om te kunnen functioneren aan zelfbeperking moet

doen. Welomschreven levensdomeinen dienen consequent te worden onttrokken aan de democratische besluitvorming.

Democratie kan per definitie niet van buitenaf worden beperkt. Een van buitenaf beperkte democratie is er geen, omdat democratie op volkssoevereiniteit berust. Iedere beperking kan dus enkel zelfbeperking zijn, die vrij moet worden aangegaan. De noodzaak van die beperking dient dus te leven in de geesten van de burgers, die ze vrij accepteren. Het is ook volkomen logisch en rationeel dat de burgers deze zelfbeperking accepteren en in stand houden, omdat zij anders zowel de eigen individuele vrijheid als de gemeenschappelijke democratie zouden vernietigen. Niettemin is het zeer goed mogelijk dat de meeste burgers de individuele vrijheid laag in schatten en een keuze maken voor een onvrije samenleving. Democratie kan niet wettelijk worden opgelegd; ze moet door een meerderheid van burgers worden gewild. Democratie of niet? Dat is in laatste instantie een kwestie van cultuur.

Vrijheid versus gelijkheid?

Er bestaat immers een evidente onverenigbaarheid tussen veralgemeende democratie, die berust op veralgemeende gelijkheid, en algemene individuele vrijheid. Democratie wordt voortdurend gevoed door nieuwe gedachten en onverwachte denkbelden, door ideële scheppingen die de burgers vrij ontwikkelen en ter discussie voorleggen. Indien een samenleving probeert om op zogezegd democratische wijze haar eigen bron onder controle te brengen, door bijvoorbeeld de pers aan banden te leggen of door het onderwijs aan politieke doelstellingen en voorkeuren te onderwerpen, dan legt zij slechts zichzelf droog. Niets vernieuwends kan dan nog tot stand komen, omdat de ideeënproductie in dienst van het reeds bestaande is gesteld. Een democratie die probeert om de gedachten, de vrije meningsuiting en de ideeënproductie aan banden

te leggen, is er geen. De ware democratie kan dus enkel zelfbeperkend zijn.

Volkoff merkt terecht op, dat de vrijheid in naam van de 'democratie' steeds meer wordt teruggedrongen: "...les démocrates semblent favoriser systématiquement l'égalité, avec toutes les limitations que cela suppose pour la liberté individuelle. Le nombre de lois, de décrets, d'arrêtes, de règlements administratifs qui nous ligotent et asphyxient l'Etat et le politique va croissant. Et le fait que tout citoyen européen vive maintenant sous une double subordination, la nationale et l'euro péenne, multiplie encore ces empiétements vexatoires sur la liberté de l'homme et du citoyen. En revanche, l'égalité lui est imposée de manière de plus en despotique" ('...de democraten lijken systematisch de gelijkheid te promoten ten koste van de individuele vrijheid. De wetten, decreten, besluiten en administratieve verordeningen die ons ketenen en staat en politiek verstikken, worden altijd maar talrijker. Bovendien is iedere Europese burger thans beladen met een dubbel juk, nationaal én Europees. Gevolg: nog meer ergerlijke grensoverschrijdingen ten nadele van onze vrijheid als mens en als burger. Tegelijk wordt de gelijkheid op steeds despotischer wijze opgelegd' - p.57).

We gaan hier niet in op alle domeinen, waar zo'n onterechte grensoverschrijdingen plaatsvinden. Eén zeer belangrijk domein (zie ook elders in deze Witte Werf) is alleszins het onderwijs, waar de valse democratie met straffe hand de gelijkvormigheid poogt in te voeren.

Volkoff noteert terecht: "Le but de la démocratie moderne semble être davantage de rabaisser le bourgeois au niveau du prolétaire, le nivellement se faisant systématiquement par le bas, par exemple dans tout ce qui regarde l'Education nationale: c'est en baissant le niveau du baccalauréat qu'on a réussi à le donner à une majorité de candidats..." ('Het democratisch doel van het modern onderwijs

schijnt te zijn, om de burgerij neer te halen tot op het proletarisch niveau. De gelijkschakeling gebeurt altijd neerwaarts. Kijk naar onze nationale opvoeding: de meeste kandidaten halen tegenwoordig hun bac, omdat men het niveau van de examens systematisch heeft verlaagd' - p.58). In naam van het valse ideaal van de 'gelijke kansen' (wat iets totaal anders is dan 'gelijke rechten') krijgen scholen steeds nieuwe beperkingen en richtlijnen opgelegd. Het hoofddoel lijkt de invoering van de multiculturaliteit te zijn: gelijkschakeling van voortreffelijke en nefaste culturen. Thuislerende kinderen bijvoorbeeld, zijn niet onderworpen aan eindtermen maar men moet ze volgens het decreet van 14 02 03 wel "eerbied voor de culturele waarden van het kind zelf en anderen" bijbrengen; eerbied dus voor jihad, fatwas, steniging en handenafhakkerij.

Ook de vrijheid van meningsuiting staat onder zware druk. Het huidige politiek-correcte discours heeft het in dit verband voortdurend over fundamentele rechten, die elkaar zouden beperken. Politici zeggen likkebaardend dat de vrijheid van meningsuiting niet absoluut kan zijn, omdat dan andermans rechten (waaronder het vermeend recht op ongekwetste gevoelens) in het gedrang komen; en prompt gaan zij over tot de invoering van steeds nieuwe censuur- en controlemaatregelen. De waarheid is, dat de begrippen 'vrijheid' en 'gelijkheid' elkaar helemaal niet tegenspreken, net zomin als bijvoorbeeld de concepten 'helderheid' en 'oppervlakte' contradictorisch zijn. Een oppervlakte kan groot of klein zijn, en volstrekt onafhankelijk daarvan helder of donker wezen: primaire en secundaire kwaliteiten behoren nu eenmaal tot verschillende ontologische domeinen en zijn niet wederzijds exclusief. Op analoge wijze horen vrijheid en gelijkheid tot verschillende maatschappelijke domeinen.

Er bestaat echter wél een tegenstelling tussen vrijheid en gelijkschakeling. Wanneer de politieke klasse over gelijkheid of gelijke rechten rept, heeft

zij doorgaans niet gelijkheid, maar gelijkschakeling en nivellering in gedachten. De geschiedenis heeft, in de vorige eeuw, reeds genoegzaam getoond wat de gevolgen kunnen zijn van zo'n vervalst gelijkheidsideaal.

Economie, democratie en het geluk

Jos Verhulst

We vergeten het wel eens, maar economie en politiek kunnen uiteindelijk maar één objectief hebben: geluk mogelijk maken. Dat betekent niet, dat economie en politiek gelukkig maken. Enkel het menselijk individu zelf is daartoe in staat. Indien de politiek beoogt om rechtstreeks geluk te produceren, is massaal ongeluk het meest waarschijnlijke gevolg. Maar politiek en economie kunnen het de mens wel moeilijk maken om het geluk te vinden.

Bruno S.Frey & Alois Stutzer (2002) "Happiness & Economics" Princeton University Press

Geluk meten is een hachelijke zaak. Frey en Stutzer besteden de eerste hoofdstukken van hun boek aan dit onderwerp. De simpelste methode bestaat erin, om mensen gewoon rechtstreeks te vragen naar hun eigen situatie: "All things considered, how satisfied are you with your life as a whole these days?" ('Hoe tevreden bent u globaal genomen met uw huidige levenssituatie?'; p.5). De respondenten duiden het antwoord aan op een schaal, die bijvoorbeeld van 1 ('totaal ontevreden') tot 10 ('perfect tevreden') loopt.

Deze methode heeft haar beperkingen. Maar toch zijn de resultaten duidelijk zinvol. Men ziet bijvoorbeeld dat de hoogste tevredenheid of gelukscores worden gemeten in OECD-landen, waar men steeds op een gemiddelde boven 6,5 op 10 uitkomt (koplopers zijn Denemarken, met 8,16 en Zwitserland, met 8,02. België zit in de OECD-middenmoot met 7,60; zie p.35). Ook in de USA blijken de meeste mensen redelijk tevreden: 62% van de Amerikanen geeft een score boven de 7 aan, terwijl slechts 5% van de mensen zichzelf een 1, een 2 of een 3 geven. Daarentegen noteert men in Centraal Europa scores die tussen 4,66 (Bulgarije) en 6,46 (Slovenië) liggen, terwijl in de landen die ontstonden uit de voormalige Sovjet-Unie de scores tussen 3,95 (Oekraïne) en 5,39 (Azerbeidjan) liggen. Al die cijfers (daterend uit de jaren '90) liggen in de lijn van de spontane verwachtingen, gebaseerd op de economische situatie van de betrokken landen, de richting van de vluchtelingenstromen enz.

Zelfgerapporteerd geluk hangt af van heel wat factoren. Zo speelt leeftijd een rol: jongere en oudere mensen zijn gemiddeld tevredener dan veertigers (p.53-54). Ook het geslacht is relevant: vrouwen zijn naar eigen zeggen doorgaans tevredener dan mannen, maar Amerikaanse vrouwen hebben in de periode 1970-1999 een daling in hun tevredenheidsscore laten zien, wat bij mannen niet het geval was (p.55; 'This comes as a surprise because these decades have witnessed a reduction in the discrimination against women and their fuller integration into working life' = 'dit resultaat is verrassend omdat tijdens deze decennia de discriminatie van de vrouwen verminderde en zij meer in het arbeidsproces werden geïntegreerd').

Gehuwde mensen zijn gelukkiger dan ongehuwden, en het positief effect van het huwelijk op het geluksgevoel is ongeveer gelijk voor vrouwen en mannen (p.57). Nader onderzoek leerde dat dit surplus aan tevredenheid wel degelijk voortvloeit uit de positieve effecten van het huwelijk, en dat de correlatie dus niet ontstaat doordat van nature meer tevreden mensen gemakkelijker huwen. Tweede of derde huwelijken leveren gemiddeld minder tevredenheid op dan eerste huwelijken (p.58). Intelligentie en opleidingsniveau zijn dan weer gegevens, die het gemiddeld zelfgerapporteerd geluk niet beïnvloeden (p.58).

Het geluksgevoel van de mensen wordt beïnvloed door economische parameters als inkomen, werkloosheid en inflatie.

Inkomen

Inkomen beïnvloedt het geluksgevoel. Mensen zijn aanzienlijk gelukkiger in rijkere landen. Rijkere landen hebben echter doorgaans ook een beter rechtssysteem enz. zodat het niet duidelijk is of het hogere inkomen zelf, dan wel andere omstandigheden, het verschil verklaren. Binnen één land stijgt

Burgers ervaren het feit, dat ze hun eigen politiek en maatschappelijk lot kunnen meebepalen, op zich reeds als een bron van tevredenheid.

het geluksgevoel absoluut niet met de toenemende koopkracht. In landen als de USA of Japan, waar de gemiddelde koopkracht tijdens de laatste vijftig jaar dramatisch toenam, is geen sprake van een toegenomen gemiddeld geluksgevoel. Wel zijn mensen met een laag inkomen minder gelukkig dan mensen met een hoger inkomen. Vooral voor de laagste inkomens blijkt een toename van het inkomen een belangrijke invloed te hebben op het geluksgevoel. Vanaf een zekere drempel beïnvloedt het inkomen het geluksgevoel nog maar weinig. Mensen die het laatste jaar de lotto gewonnen hebben, blijken nauwelijks gelukkiger dan anderen.

Wanneer we de resultaten overzien lijkt de volgende algemene conclusies gewettigd.

- Mensen hebben vooreerst een minimaal menswaardig inkomen nodig. Wanneer dit minimum is bereikt zal verdere stijging van het inkomen het welzijn niet verhogen. Elementaire welvaart brengt welzijn voort; bijkomende welvaart brengt geen verder welzijn mee.
- Het individuele welzijn wordt wel beïnvloed door het relatieve inkomen. Een hoger relatief inkomen verhoogt het gevoel van tevredenheid. Indien het inkomen laag is ten opzichte van de sociale omgeving, vermindert het geluksgevoel.

Werkloosheid

Werkloosheid zorgt voor een zeer aanzienlijke daling in het zelfgerapporteerd geluk. Op een schaal van 1 ('volledig ontevreden') tot 4 ('volledig tevreden') produceert persoonlijke werkloosheid een daling van 0,33 punten (p.97). Hierbij weze

opgemerkt dat het gaat over het effect van de werkloosheid als zodanig; gevolgen van werkloosheid, zoals daling van het inkomen, zijn dan reeds verrekend. Ook algemene werkloosheid, waardoor men niet persoonlijk wordt getroffen, verlaagt het persoonlijk welbevinden. Een toename van de werkloosheid van 9% tot 10% resulteert, op de hierboven vermelde schaal van 1 tot 4, in een daling van 0,028 punten in de gemiddelde zelfgerapporteerde tevredenheid. Dat is een aanzienlijk effect.

Inflatie

Mensen houden blijkbaar niet van inflatie. In Europa blijkt, tijdens de periode 1975-1991, een inflatietoename van 1% overeen te komen met een daling van het gemiddeld welbevinden met 0,01 punten (op een schaal van 1 tot 4; p.114). Dat is geen verwaarloosbaar effect. Een inflatietoename met 5% zou, op een schaal van 1 ('helemaal ontevreden') tot 4 ('helemaal tevreden') ongeveer 1 persoon op 20 naar een lagere tevredenheidsstrap doen verhuizen.

De impact van werkloosheid en inflatie op tevredenheid of geluk komt ook onrechtstreeks tot uiting. Gemiddeld komt een stijging van het werkloosheidspercentage met 1%, of een toename van de inflatie met 1%, overeen met een daling van 0,4 à 0,8% van het stemmenaantal voor regeringspartijen (p.123).

Vertrouwen en geluk

Het vertrouwen van de burgers in de regering vertoonde de laatste decennia een dramatische daling. In de USA had veertig jaar geleden meer dan 70% van de burgers altijd of meestal vertrouwen in de regering. De laatste 20 jaar daalde dit cijfer tot minder dan 40%. In Europa neemt men een soortgelijke trend waar, die echter later inzette. In Japan staat 67% hetzij onverschillig, hetzij vijandig

tegenover de regering (p.126). Op wereldwijde schaal vindt men geen significante relatie tussen het vertrouwen van de mensen in de regering en het zelfgerapporteerd geluksgevoel. De auteurs schrijven dit toe aan de situatie in de ontwikkelingslanden, waar meestal autoritaire regimes zijn geïnstalleerd. In zo'n staten verwachten de burgers sowieso niets van de regering en treedt, behalve in tijden van grote politieke onrust, geen verband op tussen politiek en zelfgerapporteerde tevredenheid. In Europa is dit anders: daar treft men een vrij sterke correlatie aan tussen het vertrouwen dat de burgers hebben in de regering en hun zelfgerapporteerd geluk (p.127).

Directe Democratie en geluk

Er bestaat op de wereld slechts één land (Zwitserland) waar het volk op een werkbare wijze direct wetten kan maken en daardoor de agenda van de politieke klasse kan doorkruisen. De mogelijkheid tot directe volkswetgeving beïnvloedt diepgaand het politieke leven. De auteurs geven hiervan een viertal voorbeelden:

- * In de 19de eeuw gold bij de parlementsverkiezingen in Zwitserland een meerderheidssysteem, zoals dat nu in Groot-Brittannië functioneert. Het gevolg hiervan was, dat gedurende 70 jaar de radicaal-democratische partij over een absolute meerderheid in het parlement (de 'Nationalrat') beschikte. Het voorstel om een evenredigheidsstelsel in te voeren, dat het voor kleinere partijen gemakkelijker zou maken om door te dringen in het parlement, stuitte op massief verzet bij de gevestigde politieke klasse. Toch werd in 1918 het evenredigheidssysteem ingevoerd, zodat de radicaal-democraten bij de daaropvolgende verkiezingen 40% van hun zetels verloren.
- * Tot aan de tweede wereldoorlog had de politieke klasse in Zwitserland de mogelijkheid, om 'dringende' federale wetten door te voeren. Het volk

kon die 'dringende' wetten niet via een Referendum aanvechten. In 1946 werd een volksinitiatief tegen deze regeling gelanceerd. Zowel regering als parlement voerden campagne tegen dit initiatief, dat toch door het volk werd goedgekeurd. De 'dringendheidsclausule' werd afgevoerd, tegen de zin van de politieke klasse.

- * In 1986 verwierpen de Zwitsers het lidmaatschap van de UNO. In 2002 werd dit lidmaatschap toch goedgekeurd.
- * In 1992 verwierpen de kiezers het lidmaatschap van de 'Europese Economische Ruimte'.

Over het algemeen vertonen burgers, ondanks de massieve propaganda vanuit de politieke en economische elite, een sterke tendens om de eigen soevereiniteit te bevestigen en uit te bouwen. Hierin ligt ongetwijfeld de hoofdreden waarom de politieke elite in de meeste Particratieën gekant is tegen de invoering van het bindend referendum op volksinitiatief.

Op kantonaal niveau beschikken de Zwitserse burgers niet overal over dezelfde direct-democratische instrumenten. Het kanton Genève biedt aan zijn inwoners de minste direct-democratische rechten; het kanton Basel-Landschaft heeft de sterkst uitgebouwde democratie. Voor het onderzoek terzake hanteert men een index, die stijgt van 1 tot 6 in functie van de direct-democratische mogelijkheden waarover de burgers beschikken. In het kanton Genève bedraagt de index-waarde slechts 1,75 terwijl in Basel-Landschaft de waarde oploopt tot 5,69. Onderzoek laat een sterk verband zien tussen het zelfgerapporteerd geluksgevoel en de mate, waarin direct-democratische besluitvorming in de 26 kantons is uitgebouwd. Een stijging van de democratie-index met 1 punt leidt tot een gemiddelde stijging van het zelfgerapporteerd geluk van 0,11 eenheden (op een tiendelige schaal). Het effect komt inzake grootte-orde overeen met de stijging in zelfgerapporteerd geluk veroorzaakt door de overgang van de laagste inkomens-categorie (< 2.000 Zfr.) naar

de voorlaagste categorie (2.000 Zfr. tot 3.000 Zfr.). Een belangrijke bijkomende waarneming is, dat de gelukstoename alle categorieën burgers in ongeveer gelijke mate begunstigt (p.143, 149).

Nadere analyse van de resultaten leert ondermeer, dat Directe democratie op twee manieren de tevredenheid opkrikt. Enerzijds leidt meer democratie tot besluiten, die beter in overeenstemming zijn met de wensen van de meeste burgers. Maar anderzijds ervaren burgers het feit, dat ze hun eigen politiek en maatschappelijk lot kunnen meebepalen, op zich reeds als een bron van tevredenheid. Een kwantitatieve analyse laat zien dat de toename van de tevredenheid bij meer directe democratie voor ongeveer één derde ontstaat doordat de politieke besluitvorming beter de wensen van de bevolking weerspiegelt ('outcome utility'), en dat ongeveer twee derde van het effect ontstaat door het besef, dat men überhaupt over democratisch medezeggingsschap beschikt ('procedural utility').

Federalisme en geluk

Over het algemeen streeft de politieke klasse naar versterking van de centrale staat, terwijl de burgers naar doorgedreven federalisme neigen (C. Blankart 'The process of government centralization: a constitutional view' Constitutional Political Economy 11, p.27-39, 2000). Meer lokale autonomie correleert significant met meer zelf-gerapporteerde algemene tevredenheid (p.144). In Zwitserse kantons met sterkere direct-democratische rechten stelt men echter ook een significant grotere autonomie van de gemeenten vast (p.145). Het is niet eenvoudig om de invloed van directe democratie en lokale autonomie te scheiden. Frey en Stutzer vatten de waarnemingen als volgt samen: "Direct democracy and federalism in Switzerland (...) seem to be complements (...). Local autonomy is one of several 'transmission mechanisms' of direct democracy's beneficial effects" ('Directe democratie en

federalisme functioneren in Zwitserland complementair: lokale autonomie is een van mechanismen via dewelke de gunstige effecten van de directe democratie worden doorgegeven' p.145).

België is inzake lokale autonomie zeker geen koploper. Terwijl in Zwitserland of Denemarken de gemeentelijke uitgaven ongeveer één derde van het BNP uitmaken, ligt dit cijfer in Nederland op 15,2% en in België op slechts 6,6% (zie o.m. De Standaard 26 02 03, p.6). Blijkbaar heeft het gemeentelijk niveau in ons land veel minder bevoegdheden dan volgens het federaliteitsprincipe aangewezen is.

Besluit

De door Frey en Stutzer bijeengebrachte onderzoeksresultaten tonen duidelijk aan, dat ons streven naar democratie een bij uitstek gerechtvaardigde politieke doelstelling is. Wie streeft naar democratie, werkt voor een doel dat menselijk welzijn en geluk verhoogt. En daar komt het op aan.

<http://www.eur.nl/fsw/research/happiness/>

Referenda en de wil van de burgers

Jos Verhulst

De Verenigde Staten kennen geen enkele vorm van direct-democratische besluitvorming op federaal niveau. Maar in 24 deelstaten bestaat wel één of andere vorm van referendum op burgerinitiatief. Ook op het niveau van de counties en de steden (waaronder New York, Los Angeles en Houston) is het volksreferendum tamelijk wijd verspreid. Het gaat daarbij niet om neppes volksraadplegingen zoals in Vlaanderen, die niet bindend zijn en waarbij het stadsbestuur de vraag mag wijzigen. In de USA heeft men, zoals in Zwitserland, te doen met authentieke bindende referenda op volksinitiatief.

De meerderheid van de Amerikaanse burgers zijn voorstanders van direct-democratische besluitvorming, ook op federaal niveau. Vermits de directe besluitvorming niettemin ver van algemeen is, kan de VS zelfs in formele zin (evenmin als België) geen Democratie worden genoemd. Het volk is immers niet soeverein, in de zin dat het geen verhaal heeft tegen de invoering door het parlement van een ongewenste wet. Maar toch zijn de ervaringen in de VS voldoende algemeen, om enkele algemene lessen toe te laten.

Vorig jaar verscheen het boek “For the Many or the Few. The Initiative, Public Policy, and American Democracy” van John G. Matsusaka (University of Chicago Press, 2004). Het onderzoek van Matsusaka had een duidelijk doel: nagaan of het Referendum op volksinitiatief helpt om de wetgeving beter met de meerderheidswil in overeenstemming te brengen.

Matsusaka vergeleek de staten en steden met en zonder referendumregeling en ging na wat de verschillen waren op het vlak van belastingen en bestuursuitgaven. Hoewel voor een groot aantal parameters werd gecontroleerd, bleken staten en steden met respectievelijk zonder referendum op dit vlak aanzienlijke verschillen te vertonen. Matsusaka vergeleek die verschillen met de voorkeuren die burgers inzake belastingen en bestuursuitgaven uitspraken in allerhande sociologische onderzoeken en peilingen. Hij vond dat de verschillen die optreden in de staten met referendum systematisch de richting uitgaan van de meerderheid. Het referendum is dus wel degelijk in de letterlijke zin een democratisch instrument dat de implementatie van de meerderheidswil bevordert.

Het effect van het volksinitiatief op belastingen en uitgaven

Tegenstanders van het referendum op volksinitiatief zeggen vaak, dat de burgers – indien ze over deze beslissingsmogelijkheid beschikken – onmid-

dellijk de belastingen zullen afschaffen en aldus de staat en de gemeenschap ten gronde zullen richten. De praktijk laat direct zien dat die bewering onzinnig is. In Zwitserland zouden de burgers alle belastingen kunnen afschaffen, maar dit gebeurt niet. Er zijn diverse voorbeelden van belastingen die juist per referendum werden goedgekeurd.

Toch schuilt in de kern van het partocratische bezwaar een kern van waarheid. Burgers reageren over het algemeen conservatief en voorzichtig en ze zullen geen belastingsverlagingen goedkeuren die desastreuze gevolgen opleveren. Maar anderzijds zijn hun belangen niet gelijklopend met die van de politieke kaste met haar partijen en loges, die de facto de staatsmacht en de ‘vertegenwoordigende democratie’ in handen heeft. Voor de politieke kaste komt een belastingsverhoging neer op machtsuitbreiding. Hoe meer geld door de politici wordt ‘herverdeeld’, hoe groter hun macht en invloed. Politici zullen voortdurend proberen om, onder allerhande voorwendsels, geldstromen om te leggen over de staat. In vele gevallen zijn wij stomweg uit het oog verloren dat bepaalde staatsinterventies allerminst vanzelfsprekend zijn en dat op allerhande domeinen, waar de staat nu met belastingsgeld regelend optreedt, de burgers beter af zouden zijn met de vrije markt en met eigen initiatiefmogelijkheid. Waarom moet de staat bijvoorbeeld het onderwijs of de cultuur financieren? Waarom moeten wij, wanneer wij een ziekteverzekering willen afsluiten, plotseling ook ‘solidair’ zijn met bijvoorbeeld Wallonië? Waarom moeten wij belastingen betalen voor ‘gratis’ uitgedeelde blaadjes (zoals bijvoorbeeld het massaal verspreide blad Klasse, verspreid vanuit het departement Onderwijs) of voor diensten die onze eigen gedachten moeten controleren, bijvoorbeeld op zogezegd ‘racisme’? Burgers zouden allerhande zaken veel goedkoper en efficiënter kunnen regelen zonder staatsinterventie, en vele onnutte diensten zouden worden afgewezen indien de burgers vrij zouden kunnen kiezen. Er is een latent maar zeer

diep belangenconflict tussen de heersende kaste en de gemiddelde burger en deze laatste zal – wanneer hij de besluitvorming meer kan beïnvloeden – tegen alle ideologische druk in toch het maatschappelijk beeld meer of minder doen verschuiven in een richting die ingaat tegen de belangen van de machthebbers.

Matusaka onderzocht het effect van de referenda op de belastingen en uitgaven. Hij vond drie effecten:

- (1) de globale uitgaven van de staat en van de lokale besturen verminderen;
- (2) de uitgaven worden verplaatst naar een meer lokaal niveau;
- (3) er is een verschuiving van algemene belastingen naar betaling voor concreet geleverde diensten.

Dit betekent dat de burgers, indien ze daartoe de mogelijkheid krijgen, de tendens vertonen om de staat (en vooral de centrale staat) te ontvetten, en dat ze tevens de neiging vertonen om zich af te zetten tegen allerlei vormen van zogezegde ‘solidariteit’ (via algemene belastingen) waarmee ze door de heersende kaste worden opgezadeld. In de VS geeft de staat ongeveer 36% van het BNP uit; ongeveer de

helft daarvan wordt door lokale besturen en deelstaten gespendeerd. Indien in een bepaalde staat het referendum op volksinitiatief voorhanden is, leidt dit gemiddeld, voor een gezin van vier personen, tot een belastingvermindering van \$534 en tot een daling in de staatsuitgaven van \$589. Dit komt overeen met ongeveer 4% van de staatsinkomsten en staatsuitgaven. Het is een significant, doch in absolute termen geen dramatisch verschil.

Matsusaka deed nog een andere merkwaardige vaststelling. Het volksreferendum komt niet in alle betrokken deelstaten even gemakkelijk tot stand. De hoofdfactor is de handtekeningdrempel die moet worden gehaald, en die kan variëren van 2% tot 10% van het aantal kiezers. Men ziet dat de impact van het volksreferendum systematisch toeneemt met de daling van de handtekeningdrempel. In staten met de laagste handtekeningdrempel loopt de impact van het volksreferendum op staatsinkomsten en staatsuitgaven op tot ongeveer 7%, terwijl het effect onbeduidend is in deelstaten met een hoge drempel. Hoe gemakkelijker een volksreferendum kan worden gelanceerd, hoe lager het belastingspeil.

De tendens tot belastingverlaging treft evenwel niet alle bestuursniveaus op dezelfde wijze. De globale belastingverlaging is de resultante van een sterke tendens tot uitgavenverlaging (van ongeveer 12%) op deelstaatniveau, gecombineerd met een (minder uitgesproken) tendens tot uitgavenverhoging op lokaal niveau (counties en steden). Deze tendens tot decentralisatie blijkt statistisch zeer robuust te zijn. Dit betekent echter niet dat op lokaal niveau de belastingen toenemen. De hogere uitgaven in de steden worden, in de mate dat één en ander samenhangt met het volksreferendum, bekostigd door lasten aangerekend voor geleverde diensten:

“At the state level the initiative led to about a 5 percent reduction in tax and no change in charges.

At the city level, the initiative led to about 14 percent more charges and no change in taxes”.

Tenslotte nog een merkwaardige bevinding. De gegevens hierboven betreffen de periode 1970-2000. De volksreferendum-cultuur in de VS dateert echter van het begin van de eeuw toen, onder druk van de populistische beweging en naar Zwitsers voorbeeld, in de eerste deelstaten de mogelijkheid tot directe wetgeving werd geïntroduceerd. In het begin van de 20ste eeuw gaf de staat ongeveer 6% van het BNP uit, terwijl dit cijfer honderd jaar later de 40% gaat naderen. Matsusaka onderzocht ook hoe het effect van het volksreferendum uitwerkte in de periode 1902-1942. In die tijd bleek het referendum te leiden tot een uitbreiding van de staatsuitgaven. Matsusaka vond ook, dat de staatsuitgaven des te sterker toenamen naarmate de handtekeningdrempel voor het bekomen van een volksreferendum lager was. Men kan dus niet zonder meer zeggen dat het referendum perse belastingverlagend werkt. Het enige wat men kan zeggen is dat het volksreferendum maakt dat de meerderheidswil beter wordt geïmplementeerd. Blijkbaar lag de 6% staatsuitgaven rond 1900 in de ogen van de meeste burgers te laag (Matsusaka brengt dit in verband met de toendertijd snel oprukkende verstedelijking, die de vraag naar allerhande collectieve infrastructuur deed toenemen), terwijl de huidige + 40% duidelijk te hoog en te gecentraliseerd wordt bevonden.

Matsusaka besteedt inderdaad een uitgebreid hoofdstuk aan de vraag of de drie verschuivingen die optreden onder invloed van het volksreferendum ook de wil van de burgers weerspiegelen. Hiertoe consulteert hij de resultaten van een hele reeks bevragingen die in de loop van de laatste drie decennia zijn gehouden. Het blijkt ondubbelzinnig dat de meeste Amerikaanse burgers inderdaad voorstander zijn van ‘smaller government’ (wat overeenkomt met de tendens tot totale belastingverlaging), dat zij voorstander zijn van decentrali-

satie (bevoegdheid voor uitgaven verschuiven naar meer lokale bestuurseenheden) en dat zij algemene belastingen als de minst aantrekkelijke bron van staatsinkomsten beschouwen. Het besluit van Matsusaka is klaar:

“Some thoughtful observers [...] have argued that the initiative allows individuals and groups to bring about policies contrary to the public interest. Their argument is based on the observation that the initiative is expensive to use, and appears to be dominated by rich individuals and groups. The evidence here, however, shows that even if wealthy interests are prominent players in initiative politics, their efforts ultimately redound to the benefit of the majority. There is no mystery how this could happen. Without the initiative, voters are forced to accept the policy choices of the legislature. With the initiative, voters are given choices. If the alternative on an initiative is worse than the legislature’s policy, the initiative can be rejected and no harm is done. If the alternative is better, the voters can accept the initiative and are better off. In short, even if there is unequal access when it comes to proposing initiatives, the ability of voters to filter out the bad proposals and keep the good ones allows the process to work to the advantage of the majority [...] I want to emphasize that the evidence is value neutral; it does not tell us whether the initiative process is a good or bad form of government. The evidence simply shows that the initiative promotes the will of the majority”.

Bezwaren tegen het volksreferendum

Matsusaka gaat ook relatief diep in op bepaalde veelgehoorde bezwaren tegen directe besluitvorming door de burgers. We vatten hieronder kort zijn commentaar samen op drie veelgehoorde opwerpingen: (1) het incompetentie-argument, (2) de rol van kapitaalkrachtige belangengroepen

(‘special interests’) en (3) het volksreferendum als bedreiging voor minderheden (‘dictatuur van de meerderheid’).

Het incompetentie-argument

Uit alle denkbare peilingen blijkt dat mensen vaak verrassend weinig weten over allerlei politieke en maatschappelijke problemen. Hoe kan democratische besluitvorming (zowel direct als indirect) onder zo’n omstandigheden functioneren? De verklaring schuilt in het typisch menselijk vermogen om op een gesofisticeerde manier gebruik te maken van wat men in de betreffende literatuur ‘shortcuts’ noemt. De meesten onder ons zijn niet of nauwelijks in staat om een autodeflect of een gezondheidsprobleem op betrouwbare wijze te diagnosticeren. We weten weinig af van automechaniek of fysiologie. Maar de meesten onder ons zijn heel goed in staat om de aard van een probleem te herkennen en een aangepaste adviseur op te sporen en daarop beroep te doen. We zoeken een garagist of een dokter die we kunnen vertrouwen. In wezen gebeurt hetzelfde bij democratische besluitvorming: de kiezer lost een kennisprobleem doorgaans niet zelf op, maar spoort een vertrouwenspersoon of instantie op van wie het oordeel en advies op het betrokken terrein als deskundig wordt beschouwd. Op die manier komen kiezers in globo wel degelijk tot rationele en geïnformeerde keuzes. Dit geldt zowel voor directe besluitvorming (een terrein waarop Matsusaka onderzoek deed) als op het vlak van indirecte besluitvorming. Peltzman, die op dit gebied de meest uitgebreide research verrichte, besloot:

“The broad picture that emerges here is of self-interested voters who correctly process relevant information. Indeed, one would be hard put to find nonpolitical markets that process information better than the voting market” (Sam Peltzman “How efficient is the voting market?” *Journal of Law and Economics* 33, pp. 27-63).

De rol van de ‘special interests’

Een ander argument dat vaak wordt aangevoerd tegen direct-democratische besluitvorming is de zogenaamde rol van de ‘special interests’. Allerhande kapitaalcrachtige groepen zouden het bindend referendum op volksinitiatief misbruiken om de eigen agenda door te drukken, ten nadele van het ‘algemeen belang’ (dat geacht wordt door de volksvertegenwoordiging te worden gediend). Dit argument wordt meestal niet consequent doorgedacht. Matsusaka wijst op het principiële feit dat gelijk welk referendumvoorstel dat als alternatief voor de bedoelingen van de ‘volksvertegenwoordiging’ wordt ingediend, de keuzemogelijkheden voor de kiezer vergroot en hem aldus meer ruimte biedt om tot besluiten te komen die optimaal met zijn voorkeur overeenstemmen. Een referendumvoorstel dat niet met de keuze van de kiezer overeenstemt kan steeds simpelweg worden verworpen. Matsusaka vergelijkt dit met een gezin, waarin de vader (= ‘volksvertegenwoordiging’) eenzijdig ‘voorstelt’ welk soort pizza op tafel komt. Wanneer ook de moeder (= ‘special interests’) een pizza-voorstel kan indienen, waarna iedereen (ook de kinderen = de kiezers) kunnen stemmen over de voorstellen, dan kan daardoor de situatie van de kinderen nooit verslechteren, ook al kunnen zijzelf geen voorstel indienen. De door de vader voorgestelde optie blijft immers voorhanden, doch indien moeder een beter idee heeft, kan dit bij de stemming de voorkeur krijgen.

“So we can see that allowing everyone in the family to make proposals generally works to the advantage of the majority. The conclusion stands even if the right to make proposals is reserved for certain family members [...] as long as proposals are filtered through a majority-rule election, the only way initiatives make the majority worse off is if voters can be persuaded to approve policies contrary to their interest”.

Bedreiging voor minderheden

Een klassiek argument tegen de invoering van democratische besluitvorming betreft de zogenaamde ‘tyrannie van de meerderheid’, die de rechten van minderheden zou vertrappen.

Matsusaka betoogt, volkomen terecht, dat er geen enkele reden is om te geloven dat directe besluitvorming in dit opzicht bezwaarlijker is dan parlementaire besluitvorming (“...we simply do not have compelling evidence yet on whether initiatives or legislatures pose a greater threat to minority rights, or even if there is a difference. The most defensible position is one of agnosticism: pending more evidence, we just don’t know”).

Ten gronde is het onmogelijk om ondubbelzinnig, buiten of boven het democratisch besluitvormingsproces, te achterhalen wat nu een fundamenteel mensenrecht is en wat niet. Wij beschikken terzake niet over een ondubbelzinnige en voor iedereen aanvaardbare openbaring. Matsusaka wijst bijvoorbeeld op het standpunt van Barbara Gamble (“Putting civil rights to a popular vote” *American Journal of Political Science* 41(1), pp. 245-269), volgens wie een voorstel om Engels als de officiële taal van Californië te beschouwen, of een initiatief om aan diegenen die aangeklaagd zijn voor een seksueel misdrijf een AIDS-test te eisen, gelden als voorbeelden van “...majority tyranny”. Normen op dit gebied kunnen snel veranderen en worden vaak gemanipuleerd.

Matsusaka vermoedt dat in de praktijk het volksreferendum niet functioneert als een bedreiging voor de minderheden, ondermeer omdat die minderheden deze instelling niet als een bedreiging blijken te ervaren.

In 1997 werd in Californië een peiling gehouden met als vraag: “Do you think that statewide ballot proposition elections are a good thing for California, a bad thing, or don’t you think they make

much difference?“. Hier zijn de resultaten, opgesplitst per etnische groep:

	Aziaten	Zwarten	Latino's	Blanken
'Good thing'	76.9%	56.9%	72.8%	72.6%
'Bad thing'	1.9%	8.6%	3.3%	11.5%

Bovendien vonden Hajnal, Gerber en Louch (“Minorities and direct legislation: evidence from California ballot proposition elections” *Journal of Politics* 64, pp.154-177, 2002) bij de 51 Californische referenda die werden onderzocht dat kiezers behorende tot een etnische minderheidsgroep ten opzichte van blanke kiezers slechts 1% minder kans hadden om aan de verliezende kant uit te komen. Het argument betreffende de ‘tyrannie van de meerderheid’ blijkt in de werkelijkheid (zoals de meeste andere bezwaren tegen de democratie) uit de grond te zijn gestampt door diegenen die een ‘tyrannie van de minderheid’ voorstaan.

Samengevat: ik heb nog nooit een boek over directe besluitvorming gelezen dat op zo'n uitgebreid feitenmateriaal is gebaseerd. ‘For the Many or the Few’ is verplichte lectuur voor iedereen die de argumenten pro en contra het volksreferendum op hun waarde wenst te toetsen.

Democratie smaakt naar meer

Jos Verhulst

In 24 van de 50 staten van de USA bestaat het Referendum op volksinitiatief (dit in tegenstelling tot het federale niveau, waarop geen Democratie voorhanden is).

Recent verscheen een 659 blz dikke turf over direct-democratische besluitvorming in de USA (Dane Waters "Initiative and Referendum Almanac" Durham, Carolina Academic Press, 2003). Hierin vindt men ondermeer de resultaten van de meest omvangrijke opiniepeiling inzake Directe democratie, die ooit in de USA werd gehouden. In al de lidstaten werden telkens duizend burgers ondervraagd omtrent hun standpunt over direct-democratische besluitvorming. De peiling vond plaats in 1999-2000 en werd gehouden door het peilingsbureau Portrait of America (POA). De vraag luidde: "In many states, citizens can place initiatives on the ballot by collecting petition signatures. If a majority of voters approve the initiative on Election Day, it becomes law. Is this a good idea?" ('In vele staten kunnen burgers voorstellen ter stemming voorleggen door handtekeningen te verzamelen. Indien een meerderheid van de kiezers het voorstel bij stemming goedkeurt, wordt het voorstel een wet. Is dit een goed systeem?').

In alle staten vindt men, dat er minstens 30% meer voorstanders zijn dan tegenstanders.

Tegenstanders van de democratie beweren nogal eens, dat kiezers door het BROV overvraagd worden en dat ze na een tijd aan 'verkiezingsmoeheid'

gaan lijden. Deze POA-peiling liet toe om een en ander te onderzoeken. De onderzoekers beschouwden daartoe drie groepen staten:

- A: de staten waarin tijdens de vier jaar voor de peiling 15-29 referenda plaatsvonden
- B: de staten waarin tijdens dezelfde periode 3 tot 9 referenda plaatsvonden
- C: de staten waarin tijdens dezelfde periode 2 of minder referenda plaatsvonden.

In de groep staten met meer dan 15 referenda zijn er gemiddeld 72% voorstanders van directe democratie, en gemiddeld 12% tegenstanders. Een typisch voorbeeld is Californië, met 74% voorstanders en 11% tegenstanders.

In de groep staten met een middelmatig aantal referenda vindt men gemiddeld 68% voorstanders en 14% tegenstanders.

In de groep staten met weinig of geen referenda zijn er gemiddeld 61% voorstanders en 16% tegenstanders. Een typisch voorbeeld is de staat New York, waar geen BROV bestaat en 54% voorstander zijn, tegenover 20% tegenstander. Het onderzoeksbureau besluit: "The 1999-2001 surveys conclusively demonstrate that the experience of voting on initiatives and referendum actually increases support for the process" ('Deze peiling uit de periode 1999-2001 levert het overtuigend bewijs dat ervaring met volksinitiatieven en referendum de steun voor deze

instellingen verder doet toenemen' p.477). Kort gezegd: democratie smaakt naar meer.

Voor de USA als totaliteit vindt men 67,8% voorstanders van directe volkswetgeving, tegen 13,2% tegenstanders (p.479).

Bij dit onderzoek werd ook gepeild naar de wenselijkheid van directe democratie op federaal niveau ("Should there be a similar process where citizens can place laws on the ballot nationwide?"; 'Moet er een vergelijkbaar proces, waarbij burgers wetsvoorstellen kunnen lanceren, op nationaal niveau worden ingericht?'). Hier waren 56,7% voorstanders en 20,9% tegenstanders. Omdat de USA op het cruciale federale niveau aan haar burgers de wetgevende mogelijkheden ontzegt die door de meerderheid worden verlangd, kan dit land (net als bv. de EU-lidstaten) niet als een democratie worden beschouwd.

Verder werd in de peiling gevraagd, of het gemeenschappelijk belang beter werd gediend door het parlement dan door de kiezers bij een referendum ("All other things being equal, which do you think is more likely to produce laws that are in the public interest; When the law is adopted by the legislature, or when the voters adopt the law"; 'Wie denkt u dat onder gelijke omstandigheden het meest kans heeft om wetten goed te keuren die het algemeen belang dienen: de volksvertegenwoordiging, of de direct stemmende burgers?'). 65,5% van de ondervraagden menen dat de kiezers beter het algemeen belang dienen, terwijl 20,4% meent dat de volksvertegenwoordiging beter is.

“zonder referendum,
geen democratie”

